

ЖУЛАБЛАНЫ Ю.А.

МАЛКЪАР ТИЛ

81.632.93-921

Ж-91

С 17592

Жулабланы Ю. А.

МАЛКЪАР ТИЛ

ГРАММАТИКА, ХАЛАТСЫЗ ЖАЗАРГЪА
ЭМ ТИЛГЕ ЮЙРЕТИУ

2-чи КЛАССХА ДЕРС КИТАП

*Къабарты-Малкъар ССР-ни
Халкъгъа билим бериу министерствосу
къабыл этгенди*

Тюзетилип, 2-чи чыкъгъаны

Каб.-Балк. республиканская науч-
ная библиотека им. Ч. К. Крупской
г. Нальчик, ул. Ногмова № 42

НАЛЬЧИК «НАРТ» 1991

ББК 81.2 Балк.
4С(Балк)(075)
Ж 91

КИТАП—БИЛИМНИ ШАУДАНЫ.

- ▲ — Окъуучула кёлден билирге керекли жорукъла.
- — Окъуучула кеслери окъуп, оюм этерча ангылатымла.
- ★ — Къайтарыугъа берилген соруула.
- — Байламлы тилни ёсдюрюрге берилген ишле.

Ж $\frac{4306020200-015}{M155(03)-91}$ 10-91

ISBN 5-7680-1815-8

© «Эльбрус» китап басма, 1987

© «Нарт» китап басма, 1991

Бизни Ленин.

Белгилиди сыйлы атынг
саулай жерге,
Барад ишинг, тутхан затынг,
таймай, ёрге.
Айтхан сёзюнг чыракъ болуп
къолубузда,
Сенсе элтген аллыбызда,
къол узата.
Оноу этген барыбызгъа,
сыйлы ата.

Жаубаланы Хусей.

І. Биринчи классда окъулгъанны къайтарыу.

1. Айтым.

*Айтымланы ахырларында тюрлю-тюрлю
белгиле нек салынадыла?*

1. Назмуну окъугъуз. Хар айтым ненчашар сёзден кьуралгъанды? Айтымланы магъаналарын башха-башха ангылатыгъыз.

Ана тилим.

Жаным-тиним —	Ана тилим —
Ана тилим,	Тийген кюнюм.
Сенден алдым	Сени бла айтсам,
Окъуу, билим.	Уллуду кёлюм.

Сюйюнчланы Азамат.

2. Айтымланы уллу харф бла башлап, ахырларында керекли тыйгъыч белгилени сала, жазыгъыз.

Биз бек насыплы сабийлебиз аны
ючюн туугъан кьыралыбызгъа махтау
жай солулада къайда солугъанса

3. Жазыгъыз. Сёздеде экинчи ачыкъ тауушну ул-улакъ ауаз бла окъуп кёрюгюз:

асыл, омакъ, ушакъ, экеу, ышыкъ,
илин, юзюк, ёмюр, ачхыч, арыкъ.

4. Окъугъуз. Назму тизгинледе базыкъ ачыкъ таууш-
лары болгъан сёзлени айырып жазыгъыз.

Урун.

Ишле, урун, жигит таулу,
Эрсе, къадал байлыкъ ючюн.
Къолунгдады ырысхы толу —
Бегит Ата журтну кючюн.

Байкъулланы Абдулкерим.

Ата журт

Зауукълу кюнле.

Озгъан жай кюнле къалай зауукълу
эдиле. Тёгерек — жап-жашил. Жашил жай
сабийлени кёп кере къууандыргъанды.
Тюрлю-тюрлю гюллени, къызыл наныкъ-
лы жайны ким унутур! Сен жай атанга-
ананга, туугъан колхозунга, совхозунга
болушханмыса?

5. Хапарчыкъны окъугъуз. Назик ачыкъ тауушлары
болгъан сёзлени табыгъыз.

6. Берилген сёзлени жазыгъыз. Тунакы кысыкъланы тюплерин ызлагъыз. Аланы ачыкъ тауушсуз окъуп кёрюгюз.

Почта, пил, кюф, фабрика, кюлкую, кюбюр, къулакъ, къабакъ, тытыр, мытыр, шатык, къашыкъ, чечме, челек, сепкил, кекел.

7. Берилген сёзде эки ачыкъ тауушну арасында кысыкъ тауушланы айтылыуларына эс буругъуз.

ваза	гыдай	ажал
багъа	ёге	агъаз
таза	жёге	адам

8. Элберлени сёзлерин бёлюмлеге бёле окъугъуз.

Кютсенг — къууанч болады,
Кийсенг — къумач болады,
Къарап бакъсанг май этед,
Терк окъуна бай этед.

(Малчылыкъ.)

● Хар сёзде ненча ачыкъ таууш, ненча бёлюм болгъанын ангылатыгъыз.

9. Сёзлени тизгинден тизгинге кёчюрюрча, бёлюмлеге бёлюп жазыгъыз.

Адеплик, Омар, ургъуй, ыран, илипин, Ёрюзмек, экеулен, гяпчи, юйюрсюн.

10. Сёзлени тизгинден тизгинге, сёз бёлюмлеге кёре, халатсыз кёчюрюгюз.

Адамлыкъ, магъаналы, танышха, салкынынга, Ёрекъулакъ, доммай, Акъкъаш, мамырлыкъ, жууукъ, иссилик, сыртда.

11. Жазыгъыз. Белгиленген сёздеде басымны тюз салыгъыз.

Харун пенал алды. Маллагъа жем келтирдиле. Якла нечик жубуладыла! Тырнаузда къаллай магъдан къазадыла?

12. Хапарчыкъны окъуп, адам атла бла тукъум атла уллу харфла бла нек жазылгъанларын ангылатыгъыз.

Бизни класс.

Классха келип олтургъанлай Владимир Ильич Ленинни суратына къарайса. Ол бизге къуру да ышаргъанлай турады. Биз классда Кязимни назмуларын кёлден окъуйбуз. Алчы окъуучула Саламов Идрис бла Чегемова Раузатдыла. Классыбызны бек таза тутабыз.

класс

Тауушла бла харфла.

2. Таууш эм харф.

*Тауушну бла харфны башхалыгъы неди?
Сёзде бёлумлеге къалай бёлунедиле?*

13. Суратлагъа къарап, аланы атларын айтыгъыз.

10

■ Суратланы атларын экишер-экишер жазыгъыз.
Тюрленген ачыкъ тауушланы эслегиз.

Биринчи эки сёздеги тауушланы айтыгъыз. Бу сёздеде тауушланы башхалыкъларын ангылатыгъыз. Сёзлени окъудугъуз. Къаллай тауушла эшитдигиз?

1. Сёзлени барысын да юлгюдеча жазыгъыз да, ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Ю л г ю: айыу, эрлен, ...

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Жазгъанда тауушланы къалай белгилейбиз?
2. Бу сёзде неча таууш, неча харф барды?
3. Не затланы эшитебиз эм айтабыз?
4. Не затланы кёребиз эм жазабыз?

Харфланы жазгъан, кёрген, окъугъан этебиз.

Жазмада тауушланы харфлабла белгилейбиз.

Тауушланы эшитебиз эм айтабыз.

2. Берилген сёзлени жазыгъыз. Ачыкъ тауушланы тюплерин ызлагъыз.

Ата, ана, улан, ийнек, къая, юйюр, ёзен.

14. Сёзлени окъугъуз. Андан сора тефтерлеригизге жазыгъыз. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы табыгъыз.

Осман, Аслан, Сейит, тон, турма, элме, ындыр, чюгюндюр, кирпи, эмилик, ящик, пионер, юркюн, борсукъ, буз, къол, бичен, салам, эшик, октябрат.

15. Точкаланы орунларына керекли ачыкъ тауушланы сала жазыгъыз.

Тер...зе, ш...нтик, б...рмакъ, ёлюмс...з,
...лек, ты...къ, ад...т, ...рик, бюг...н.

Тауушла ачыкълагъа бла кзысыкълагъа юлешинедиле. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфла быладыла: а, о, у, ы, и, ё, э, (е), ю, я.

16. А, о, у, э, ы ачыкъ тауушланы белгилеген харфлары болгъан экишер сёз къурап жазыгъыз.

17. Айтымланы жазыгъыз. А, е, ё, ю, и ачыкъ тауушланы белгилеген харфлары болгъан сёзлени бёлюмлеге бёлюп окъугъуз. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

1. Игилик унутулмайды. 2. Атам Москвагъа кёрмючге барлыкъды. 3. Даниял колхозда механикди. 4. Элдеде бийик этажлы юйле ишлерикдиле.

18. Негерлеригизден төрт жашны бла төрт кызыны атларын жазыгъыз. Аланы бёлюмлеге беле, юлгюдеча, тюплерин ызлагъыз.

Ю л г ю : Фа-ти-мат, Ха-ли-мат, ...

19. Сёзлени окъугъуз. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Коммунизм, космос, комсомол, ракета,
пионер, ясли, Юсюп, кёлек.

▲ **А, ы, о, у харфла бла белги-
ленген ачыкъ тауушла базыкъ
айтыладыла: арба, кзыш, тон,
буз.**

20. Сёзлени тефтерлеригизге жазыгъыз. Ачыкъ
тауушланы белгилеген харфланы тюплерин юлгю-
деча ызлагъыз.

Ю л г ю: **ма-рал**, ...

О-ракъ, ы-ран, чы-ран,
э-рин, же-лин, ол-тан, юй-
юр, ёт-мек, кё-мюк, ах-шам,
юз-ге-ле.

21. Бирер бёлюм къоша, сёзле къурагъыз эм жазы-
гъыз.

Та... , ча... , тур... , ын... , арс... , тюй... .

▲ **Сёзле бёлюмледен къураладыла:
кза-ма, те-ре-зе, те-мир-чи.**

Кукук

Хораз

Баппушла

22. Сёзлени бёлюмлерин сызчыкъла бла айыра жазыгъыз. Хар сёз бёлюмде ненча таууш барды?

бичакъ

Ю л г ю: *А-та, Ра-ма-зан, Къа-зий.*

Марат, Хасан, ана, Къанамат, Мазан, Идрис, Юсюп, Шахидат, Фаризат, Балдан, Исса.

23. Сёзлени бёлюмлерин бирге къоша жазыгъыз.

Тур-ма, бы-хы, хо-бус-та, къу-до-ру, хар-быз, кар-тоф, черт-леу-юк, бал-дыр-гъан, зы-ка.

картоф

▲ Сёзню хар бёлюмюнде ачыкъ тауушну белгилеген бир харф болады.

24. Къысыкъ тауушла базыкъ нек айтылгъанларын ангылатыгъыз.

25. Жазыгъыз. Базыкъ ачыкъланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

танг

тенг

Машина, эмен, колхозчу, бригада, ишчи, Нарткъала, Огъары Тала.

колхозчу

▲ Назик ачыкъ тауушла ма бу харфла бла белгиленедиле: э (е), и, ё, ю.

26. Берилген сёзлени окъугъуз. Алгъа базыкъ ачыкъ, андан сора назик ачыкъ тауушланы белгилеген харфлары болгъан сёзлени жазыгъыз.

Кюн, ай, жаз, кирпич, ийнек, ёгюз, таш, кийик, жау, сют, ит, эт, кёгюрчюн, кели, стол, юй, эгеч, къарындаш, аппа, кече, кюндюз, туман, эрик, къозу, улакъ, элме, къочхар, зынтхы, тары.

27. Хапарчыкъны жазыгъыз, ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Школда.

Школ билим береді. Жашауда болған затланы, табиғьатны жашырынларын школда билесе. Школда тергерге, санаргъа, окъургъа, жазаргъа юйретедиле. Хар кюнден бир жангы затха юйренесе.

«Нюр» журналдан.

28. Бу тюбюнде сёзледен битеу ачыкъ тауушлары базыкъ айтылғанларын тефтерлеригизге жазыгъыз.

Къалам, китап, письмо, коммунист, Омар, тазир, комсомол, тефтер, шинтик, назик, жашил, ажир, тегене, сабий, жау-лукъ, китап, портфель.

29. Окъугъуз, андан сора жазыгъыз. Нарт сёздеде назик ачыкъланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

1. Ишлемеген — тишлемез. 2. Адамны ахшылыгъын иш бла тубесенг билirse. 3. Ахчадан намыс багъалыды. 4. Байлыкъ тауусулур, билим къалыр.

30. Жазыгъыз. Белгиленген сёзде кысыкъ тауушланы белгилеген харфланы табыгъыз.

Ингирде.

Ингир болду. Барыбыз да юйге жыйылдыкъ. Атам газет окъуйду. Къарындашым анама болушады. Мен дерслерим хазырлайма.

31. Суратлагъа къарап, хапарчыкъ къурагъыз. Точканы орунларына керекли сёзлени салыгъыз.

Аминат кийим

.....

Алий кючюгюне

аш

32. Окъугъуз. Алгъа базыкъ ачыкъ тауушлары болгъан сёзлени, андан сора назик ачыкъ тауушлары болгъан сёзлени табыгъыз.

Иш, тыш, къурукъ, тилек, кюрек, бурун, сырт, бюйрек, къабыргъа, жүрек, боюн, оюн, игилик, аууз.

боюн

33. Айтымлада точкаланы орунларына керекли сёзлени сала жазыгъыз.

1. Ыргъакъ бла ... тутадыла. 2. Быхчы бла ... кеседиле. 3. Северде чанагъа ... жегедиле. 4. Колхозда мал ... бек хайырлыды. 5. ... гебенден уллуду. 6. ... жипден къысхады. 7. Къуурулгъан нартюхден ... этедиле. 8. Суу къошулмагъан сютден къайнатып ... этедиле.

Керекли сёзле: *кзуут, чабакъ, агъач, буула, семиртиу, антау, жантау, жууурт.*

34. Сёзлени окъугъуз. Биринчи тизгинде сёздеде л харфны назик окъулгъанына, экинчи тизгинде сёздеде базыкъ окъулгъанына эс буругъуз.

кёл — кёлю

бил — билир

кюл — кюлюр

бел — бели

тал — талы

жал — жалы

жол — жолу

къол — къолу

35. Сёзлени жазыгъыз. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы къайсы базыкъ, къайсы назик айтылгъанын табып, тюплерин ызлагъыз.

Чыракъ, арыкъ, чурукъ, радио, совхоз, къаймакъ, кёлек, жыйрыкъ, терек, эмен, бёрклюд, кийиз, кюйюз.

радио

36. Ачыкъ тауушланы кезиу-кезиу окъугъуз. Ала болгъан бирер сёз къурап, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Биринчи къауум: а, о, у, ы.

Экинчи къауум: э, ё, ю, и.

Эки къауум тауушдан къайсы къаууму базыкъ, къайсы къаууму назик айтылады?

Ачыкъ тауушла *сегиздиле*. Ала эки къауумгъа юлешинедиле.
Базыкъ тауушла: а, о, у, ы.
Назик тауушла: э, ё, ю, и.

трактор

37. Бу элберлени окъугъуз. Аланы жууапларын айтыгъыз. Назик эм базыкъ ачыкъ тауушлары болгъан бешишер сёз табып, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Башы тауда, аягъы тенгизде. (Суу.)

Жай кийинир, кыш тешинир. (Терек.)

Тауушу бар — кеси жокъ,
Селеширге сёзю жокъ. (Жел.)

аякъ

Аш,

Аш ичинде таш,

Таш ичинде дагъыда аш. (Шаптал.)

38. Бу тюпдеги суратха къарагъыз. Соруулагъа толу жууап беригиз. Точкаладан сора уллу харф бла жазып башлагъыз. Сорууладан сора берилген керекли сёзлени хайырланыгъыз.

Фабрикада.

Сени атанг къайда ишлейди? Анда адамла не затла этедиле? Фабриканы ичинде не затла бардыла? Ичи къалайды? Эттилген кийимлени къайда сатадыла? Сени атанг не этеди? Ишчиле ыйыкъда ненча кюн ишлейдиле? Адамланы иш мардалары ненча сагъатды? Ары не бла барыргъа боллукъду?

Керекли сёзле: *цехде, жылы кийимле, эшиучю станокла, жарыкзды, тюкелде, инженерди, беш, сегиз, автобус эм троллейбус бла.*

39. Айтымланы окъугъуз. Белгиленген сёзде ачыкъ тауушланы бир тизгинге, кысыкъ тауушланы экинчи тизгинге жазыгъыз.

Хамитни къарт атасы огъурлу адамды. Ол аны бек сюеди. Экиси да бирге китап окъуйдула. Туудугъу къартны эрикдирмез ючюн, анга газетле келтирип турады. Жай ала экиси да къошда турадыла. Ала анда малла кютедиле.

40. Хапарчыкъны окъугъуз. Алгъа базыкъ ачыкъ тауушлары болгъан сёзлени, андан сора назик ачыкъ тауушлары болгъан сёзлени тефтерлеригизге жазыгъыз.

Анам.

Анамы иши кѣпдю. Биз анга иги болушабыз. Мен юнню тубюн жууама. Элдар суу келтиреди. Анабызны бек сюебиз. Аны хар айтханын этебиз.

■ Суратха къарап хапар къурагъыз.

41. Сѣзледе точкаланы орунларына биринчи тизгинде назик ачыкъ, экинчи тизгинде базыкъ ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы сала жазыгъыз.

1. т...ш

б...р

т...л

к...з

2. т...ш

б...р

т...лы

къ...з

3. Э, Е харфла.

Э харфны жазылыуу эм айтылыуу.

42. Айтымланы окъугъуз. Э харф сёзню къалайында жазылгъанына эсигизни буругъуз, тюбюн ызлагъыз.

1. Эмегенлени хапарларын таулу жомакълада окъуйма. 2. Элек бла ун элейдиле. 3. Эгечим шахарда жашайды. 4. Эркеч къой сюрюуню аллында жюрюйдю. 5. Электр жарыкъ берилмеген эл жокъду.

Малкъар тилде э харф жалан да сёзню аллында жазылады: *этек, эрик, эринчек.*

Башха тилледен алыннган сёзде уа арасында да жазылады: *поэт, аэропорт, аэродром.*

Е харф сёзню ортасында, ахырында да жазылады: *терек, теке, кертме, челек.*

43. Назмуну окъугъуз. Е тауушну белгилеген харфы болгъан сёзлени къайтарып окъугъуз. Аны э-ден башхалыгъын ангылатыгъыз.

Ишлеген.

Осал адам эринеди,
Ишлеген насып кѣреди.
Эринчеклик деген неди?
Эринчек саудан ёледи.

Ишлегенни кѣлю жарыкъ,
Ишлемеген болур жазыкъ.
Дунияда биз махтау аллыкъ —
Ишди бизни кѣуандырлыкъ.

Мечиланы Кязим.

44. Айтымланы окъугъуз. Э харфы болгъан сѣзлени тефтерлеригизге жазыгъыз. Э-ни бла е-ни тюплерин ызлагъыз.

Эмен бек кѣаты агъачды. Элме да алайды. Элде жангы школ ишленеди. Нарат агъачда эрлен кѣп болады. Кѣой сюрюледе экишер эркеч барды. Эринчекни иши — экили. Школну бахчасында эрик-ле битедиле. Аман адам кѣатынга олтурса, этегинги кесип кет. (*Нарт сѣз.*) Окъургъа суйгеннге школну эшиги ачыкъды.

50

45. Хапарчыкыны окъугъуз. Э тауушну белгилеген харфы болгъан сёзлени айырып, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Аэропорт.

Нальчикде аэропорт барды. Ары кыралны кёп шахарларыннан келген самолётла кьонадыла. Биз эрттенликде Алиманы ашырдыкъ. Ол Элистагъа барлыкъды. Андан Ленинградха кетерикди. Хауа чыракъла этген заводха къайтырыкъды. Эрмитажны да кёрлюкдю. Аны келир кюню мени эсимдеди. Эки ыйыкъдан келликди. Элдар бла мен аны аллына барлыкъбыз.

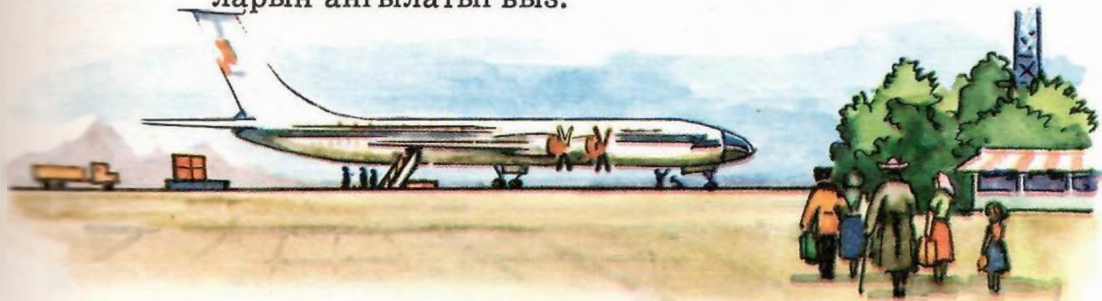
46. Жазыгъыз. Берилген сёзде э бла е назик ачыкъ тауушланы айтханда башхалыкыны эсегиз.

Сёзле:эжиу, эсгер, эсеп, эски, эгиз, сегиз, эслет, эсне, жёрме, этимле, экеу.

эчки

эхче

47. Суратха къарагъыз да, хапарчыкъ къурагъыз. Э харф бла жазылыргъа боллукъ сёзлени жазылыларын ангылатыгъыз.

48. Берилген сөзледе э харф сөзню къайсы бөлүмюнде жазылгъанын эслегиз.

Эгеч, экеу, эл, эрлен, эгеу, эшер, эмер.

49. Сөзлени китапдача жазып, ачыкъ тауушла бла къысыкъланы белгилеген харфланы жерлери къалай алышынганларын ангылатыгъыз.

эбине — кебине	эмилик — экилик
эсине — кесине	эслилик — эсирик
эзиллик — этиллик	эркелик — эркечлик

50. Э харф бла башлап жазарча төрт сөз табыгъыз.
Ол сөзледен айтымла къурап көрюгюз.

4. Ё харф.

Ё харфны жазылыуу эм айтылыуу.

Чирик кёл Малкъар аузу башланган жердеди. Аны кёрюрге кёп адам барады. Аны сууу кём-кёкдю. Кёлню тегерегинде тюрлю-тюрлю агъач көгетле битедиле.

1. Хапарчыкъланы окъугъуз. Ат атагъыз.
2. Ё харф болгъан сөзлени табыгъыз.

3. Сөзледе ё ачыкъ таууш къайсы бөлүмдеди? Ё тауушу болгъан сөзле табып жазыгъыз.

Ё малкъар тилде бѐлюм къура-
 гъан назик ачыкъ тауушду:
ёгюз, кѐкен, кѐз, кѐккѐз.
 Орус тилден кирген сѐздеде ё
 таууш тюрленмей окъулады: *ёл-
 ка, самолёт, вертолёт.*

51. Айтымлада керекли сѐзлени сала, жазыгъыз.

Таулада нарат ... кѐп
 ёседиле. Аланы алгъын
 ... бла тарта эдиле. Эн-
 ди трактор бла тарта-
 дыла.

Анда биченлик да
 барды. Биченликде ...
 жырлайдыла. Укула ...
 жукъ кѐрмейдиле. Жа-
 тып окъугъан ... аман-
 ды. Аппа ... салады.

Керекли сѐзле: терекле, ёгюзле, бѐ-
 денеле, кюндюз, кече, кѐзге, кѐзлюкле.

52. Түпде берилген сөзлени халатсыз, бөлүмлеге бөле жазыгъыз.

Көгюрчюн, кёмюк, кёпюр, ёзен, чёп, чёгюч, чёрчек.

чёгюч

53. Окъугъуз эм жазыгъыз. Ё тауушну белгилеген харфны тубюн ызлагъыз.

Анамы мен бек сюеме. Анам атамы кёлегине туюмеле салды. Ол кюн эм кёп айтылгъан юч сёз — «Гагарин», «Совет Союз» эдиле.

1. Тауушла къайсы сёзде базыкъ айтыладыла?
2. Хар сёзде ненча таууш барды?

54. Сөзлени окъугъуз, алада къаллай тауушла бла харфла болгъанын айтыгъыз.

Ахмат, Асхат, сумка, терезе, къагъыт, бёрек, кёлек, чана.

1. Хар сёзде ненча таууш барды?
2. Хар сёзде ненча харф барды?

55. Хар эки сёзню окъугъуз. Сёзде къайсы таууш алышыннганын айтыгъыз.

Толу — кёолу, башлыкъ — жашлыкъ, той — къой, хурма — турма, жаш — къаш, бау — жау, хата — сата.

56. Назмучукъну жазыгъыз. Эки ачыкъ тауушну белгилеген харфлары болгъан сёзлени тюплерин ызлагъыз.

Къарт анам.

Барды мени къарт анам —
Бир огъурлу, бир сабыр.
Чомартлыгъы алайды —
Арт къабынын къапдырыр!

Бек сюеме аммамы, —
Дерсден келсем, аллыма
Ол татлы аш салады,
Бал жагъады къолума.

Жагъа тюзге барабыз
Суу алыргъа экибиз.
Мени аммам къараса,
Суу да болады кирсиз.

Батчаланы Башир.

5. Ю харф.

Ю харфны жазылыуу эм окъулууу.

57. Ю назик ачыкъ тауушну белгилеген харфы болгъан сёзлени табып, ю харф алай нек жазылгъанына эс буругъуз.

Оюс, ийнеклени кыыстардан алгъа, оюм этди: «Къошха къараргъа, сауут жууаргъа керекди». Хар жумушун бошады. Ингирликде оюнну кыюп, ийнеклени сауду. Сютню сюзюп, чоюн бла шынжыргъа такъды. Нёгерлери да, ойнай-кюле, кыошха кирдиле. Юсюп алда келди.

чоюн

ингир

Ю харф болгъан сёзлени, эшитилиу башхалыкыларына кёре, эки тизгинге жазыгъыз.

Ю лгю: *оюм*

сютню

▲ Ачыкъ тауушдан сора *йу* таууш эшитиле эсе, аны орнуна *ю* жазылады: *чоюн, оюн, уюкъ*.

58. Бу сёзлени хайырланып, айтымла кыурагъыз. Сёзлени тюз жазыгъыз: *кыюн, тоюм, союм, боюн, оюм*.

59. Айтымланы халатсыз жазыгъыз. Ю харфы болгъан сёзлени тюплерин ызлагъыз.

1. Юрге отда иги жанмайды. 2. Сууну жайыу жери жылыды. 3. Ургъуюкъ бийик жерди. 4. Сууукъ жерледе уюкъла кирдиле. 5. Халкъ жырланы суюп жырлайбыз.

Къысыкъ тауушдан сора ю назик ачыкъ таууш башха эшитиледи: юркюн, юлюш, Ньююр, Юрдю.

60. Сёзледе ю назик ачыкъ таууш къысыкъланы къатларында къалай окъулгъанын ангылатыгъыз. Ол сёзле бла айтымла къурап жазыгъыз.

нартюх

ЮЗЮК
КЮЛКЮ
ЮРКЮН
ЮТЮК
ТЮЛКЮ
ТЮКЛЮ

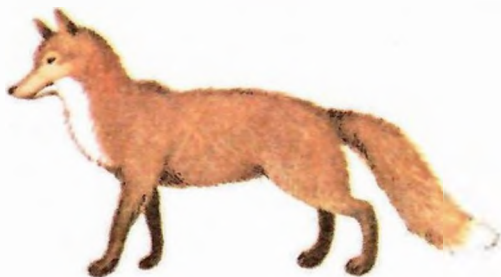
ЮШЮР
ЮЗМЕЗ
ЮЛГЮ
ТЮШЮР
ЮРМЕЗ
СЮРГЮ

Кюз арты.

Кюз ётдю. Тирлик жыйылды. Малланы да къышлыкълагъа сюргендиле. Кюнден кюннге сууукъ бола барады. Кюнлюм жанында уа жылыды. Агъачда тукъузгюден сора кёгет къалмагъанды. Орамлада терек чапыракъланы жел сюреди. Сууукъ аяз да бетинги кюйдюргенлей турады. Быллай кезиуде хар ким юйюне ашыгъады.

61. Суратлагъа къарагъыз да, аланы атларын сёз бёлюмлеге бёле жазыгъыз. Ю назик ачыкъны окъулууна эс буругъуз.

Тюлкю.

Сюлесин.

6. Я харф.

Я харфны жазылыуу эм окъулууу.

62. Айтымланы окъугъуз. Я ачыкъ тауушну белгилеген харфы болгъан сёзлени айырып жазыгъыз. Я харфны тюбюн ызлагъыз.

Къоян.

Жай акъсыл тонуму юйде къояма. Январда акъ тонуму къаплайма. Мен эт ашамайма. Къаудандан тояма. Тереклени къабукъларын аямай кемиреме. Кесим чырпыла тюбюнде бугъама. Учу мени кёрмей къояды. Октябрь кюз айды. Масхут октябрятды.

63. Точкаланы орунларына керекли харфланы сала, сёзлени жазыгъыз. Жазгъан сёзлеригизни окъугъуз.

А...къ, ты...къ, ту...къ, жы...къ, къы...у, жы...у, а...май.

64. Я таууш ачыкъ тауушдан сора келген беш сёз табып жазыгъыз. Я тауушну белгилеген харфны тюбюн ызлагъыз.

65. Окъугъуз. Я харфы болгъан сёзлени тефтерлеригизге жазыгъыз. Я назик ачыкъ тауушну аллында къысыкъ тауушланы жумушакъ айтылыуларын айырыгъыз. Сёзлени бёлюмлеге бёлюп окъуп кёрюгюз.

1. Кямил суратчыды. 2. Ол бизге якорь сурат этип кёргюзтдю. 3. Лязимат биринчи классха барлыкъды. 4. Итибизге билямукъ этип беребиз. 5. Лячин къаядан энишге сюзюлдю. 6. Къой жилин къапмайды.

66. Назмучукъну окъугъуз, я харфы болгъан сёзлени къайтарып айтыгъыз.

Осуятым хар къардашха:
Заманны жиберме бошха,
Билим — дунияны жарыгъы,
Керекди ол къартха, жашха.

Мечиланы Кязим.

уя

67. Бу сёзлени алгъа эшитдирип окъугъуз. Сора тефтерлеригизге жазыгъыз. Я харфны тюбюн ызлагъыз.

Аякъ, мая, къая, ая, тая, жая, соя, къоя, тоя, оя, жоя.

▲ Ачыкъ тауушдан сора й бла а тауушла эшитилселе, аланы орунуна я жазылады: *тыякъ, къоян.*

68. Хапарчыкъны окъугъуз. Я ачыкъ таууш къысыкъ тауушланы къатында бѐлюм къурагъан сёзлени жазылыуларын ангылагъыз.

Як сюрюу.

Бизни колхозда якла кютедиле. Ала жылдан жылгъа жерсине, кѐп бола бардыла. Алагъа Кязим бла Кямал къарайдыла. Якланы узакъдан — Орта Азиядан

келтиргендиле. Ала хайырлы эт малладыла. Сууукъгъа бек тѣзюмлюдюле. Тюклери узунду. Къышда да алагъа бичен керек болмайды. Къаялы, ташлы жерлени сюедиле. Бек тири хайыуанладыла. Аякълары тѣшледе да учмайдыла. Гышмылары уа бек къатыдыла. Ташсыныу дегенни билмейдиле. Къыш аякълары бла къазып, къар тюбюнден къауданны ачып отлайдыла.

гышмы

7. У харф.

У харфны жазылыуу эм окъулууу.

69. Сѣзлени окъугъуз. Ачыкъ тауушну белгилеген у харфы болгъан сѣзлени айырып, сол жанына, къысыкъ у болгъан сѣзлени онг жанына жазыгъыз.

Юлгю: *солу — сау.*

Улакъ, аулакъ, жабыу, ушакъ, окъу, жау, санау, буз, толу, тау, жолу.

70. Къысыкъ у сѣзню ахырында болгъан сѣзлени тефтерлеригизге жазыгъыз.

Хоу, ау, таурух, улоу, буу, марау, ма-
раучу, жау, таулу, суу, бау, къуу, оноучу.

улоу

къуу

дауур

71. Сёзлени тизгинден тизгинге кёчюрюрча бёлом-
леге бёлююз. Къысха у-ну тюбюн ызлагъыз.

Сёзле: жауур, дауур, ауур, зауукъ,
жууукъ, къууукъ, къууур, уууч, къуу-
гъуч, ургъуч.

72. Айтымланы окъугъуз. Къысха у-ну белгилеген
харфы болгъан сёзлени ауазыгъызны кётюрюп,
экинчи кере да къайтарып кёрююз.

1. Колхозну малы таудады. 2. Тауда
кырдык татымлыды. 3. Ачау бла Ахылау
маллагъа къарайдыла. 4. Таужан анасына
болушады.

73. Сёзлени юлгюдеча тюрлендирип окъугъуз.

Юлгю: *бал — балы, бау — бауу.*

Ау — ...	бузоу — ...
от — ...	ишлеу — ...
суу — ...	билеу — ...
мал — ...	къурау — ...
тау — ...	къарыу — ...
уууу — ...	кириу — ...

У харф эки тауушну белгилейди:

1. У харф ачыкъ тауушну белгилейди: *кзулакъ, жулдуз, жумуртха.*

2. У харф ачыкъ тауушдан сора не да эки ачыкъны арасында жазылса, *кзысыкъ* тауушну белгилейди: *жау, отоу, суу, хауа, ауана.*

74. Керекли сёзлени сала жазыгъыз. У харф къаллай тауушну белгилегенине эс буругъуз, тюбюн ызлагъыз.

Чабакъны ыргъакъ бла не да ... бла тутадыла. Быхчыны ... бла билейдиле, бичакъны ... бла билейдиле. Бир-бир жерледе ... таркъайгъандыла. Колхозда мал ... игиди. Кюн нечик ... тийгенди. Алгъын мирзеуню ... къуйгъандыла.

Керекли сёзле: *чууакъ, суула, отлау, дуугъа, ау, билеу, эгеу.*

75. Сёзлени окъугъуз. Хар сёзню айта туруп, тылпыу къайсы тауушда бёлюннгенин иги эслегиз. Къысыкъ у-ну эки жанында къайсы тауушну белгилеген харфла бардыла? Аланы тюплерин ызлагъыз.

Къууут, къууурдакъ, къууурма, сууукъ, сууур, жууукъ, уууз, бурууу.

76. Алгъа кысыкъ у сѣзню ахырында болгъан, андан сора ол харф эки ачыкъны арасында болгъан сѣзлени жазыгъыз.

Хоу, суу, таурух, улоу, тау, санау, мараучу, къуу, таулу, бау, жарау.

уу

кзуу

77. Сѣзлени толусунлай жазыгъыз. Ачыкъ тауушну белгилеген у- ну тюбюн ызлагъыз.

Ю л г ю : *окзу — окзуу, талны — талпыу.*

Солу — ...	ишле — ...
ойна — ...	терге — ...
сайла — ...	изле — ...
тара — ...	таны — ...
къара — ...	кюре — ...

■ Суратха къарап, соруулагъа жууап этигиз. Суратха кѣре, кѣлюгюзден тѣртюшер айтым къурап айтыгъыз.

1. Сабийле къайры баргъан эдиле?
2. Ала не зат кёрдюле?
3. Кирпини узалып ким тутду?
4. Кирпини нени ичине салдыла?
5. Адам кёргенде кирпи не этеди?
6. Сиз кирпи кёргенмисиз?
7. Сабийле кирпини не этген болур эдиле?
8. Аланы орунларында сиз болсагъыз не этерик эдигиз?

соруу

8. Къысыкъ тауушла.

▲ Къысыкъ тауушла быладыла: б, в, г, гъ, д, ж, з, й, к, къ, л, м, н, нг, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ.

Сёзде ачыкъ тауушла *базыкъ айтылсала*, къысыкъла да *базыкъ* айтыладыла. Сёзде ачыкъ тауушла *назик айтылсала*, къысыкъ тауушла да *назик айтыладыла*: *кырдык — кирдик, кзама — кеме, таракъ — терек.*

78. Бу тюбюнде сёзлени окъугъуз, юлгюдеча жазыгъыз.

Как, кёк; кьол, кёл; туман, тюмен; аман, эмен; кьач, кеч; сыныкъ, сенек; боз, биз; тал, тил; бал, бил; бар, бер; таракъ, терек; жарма, жёрме; табыу, тебиу.

Юлгю: *Как — кёк,
кьол — кёл.*

1. Экишер берилген сёздеде базыкъ, назик ачыкъ тауушланы табыгъыз.

2. Къысыкъ тауушла уа ол сёздеде къалай айтыладыла?

79. Берилген сёздеде къысыкъ тауушланы айырып жазыгъыз. Бир харфны эки кере жазмагъыз.

Бал, ваза, гыдай, дарман, къажау, азыкъ, айран, акка, акъкъалай, лёкъу, омакъ, ындыр, къанга, файда, харбыз, чалгъы, ящик.

80. Эки къауум сёзю, юлгюдеча, тауушларын айырып жазыгъыз. Биринчи къысыкъ къауум къалай айтылгъанын айырыгъыз.

Юлгю: жал — ж-а-л, жел — ж-е-л.

Биринчи кѡауум.

Тал — ...
сыз — ...
жур — ...
сокъ — ...
бол — ...

Экинчи кѡауум.

Тил — ...
сиз — ...
жюр — ...
сѣк — ...
бѣл — ...

1. Огъаргъы сѣзледен биринчи кѡауумдагъы л кѡысыкъ таууш кѡалай айтылады?

2. Экинчи кѡауумда уа ол биягъы л таууш кѡалай айтылады?

3. Кѡалгъан кѡысыкъ тауушла уа эки кѡауум сѣзде кѡалай окѡуладыла?

4. Биринчи кѡауумну сѣзлерини ачыкъ тауушлары базыкъламыдыла, назиклемидиле? Экинчини уа?

81. Назму тизгинлени окѡугъуз, сора жазыгъыз. Кѡысыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Жулдуз кѡашхалы.

Жулдуз кѡашхалы атчыкъ
Ёсдюреди Муратчыкъ.
Акъ туякъла кѡызарла, —
Аны кѡалай озарла!

Аны желле тарагъан
Жалкъасына къапланып,
Мурат келир чаришден,
Биринчи жерни алып!

Боташланы Иса.

агъач

эгеч

82. Айтымланы окъугъуз. Белгиленген сёзлеге эс буругъуз.

1. Пионер бек адепли болургъа керекди. 2. Бизни халкъларыбызны мамырлы жашауун Совет Аскер сакълайды. 3. Сабийле топ ойнайдыла. 4. Мустафа китап окъуйду. 5. Нальчикде «Шуёхлукъ» деген уллу фабрика ишленгенди.

1. Пионер, Совет, Нальчикде, фабрика деген сёздеде базыкъ ачыкъ тауушланы айырыгъыз.

2. Бек адепли, аскер, сабийле, китап деген сёздеде назик ачыкъ тауушланы табыгъыз.

футбол

▲ Бир-бир сёздеде базыкъ эм назик тауушла да боладыла: *пионер, совет, фабрика, аскер, сабий, китап.*

Малкъар тилде асламында сёзде не *базыкъ*, не *назик* айтыладыла: *баш — беш, къыз — кёз, ашыкъ — эшик, таш — тиш, танг — тенг, агъач — эгеч.*

83. Нарт сёзлени жазыгъыз. Жаза туруп, базыкъ ачыкъ тауушлары болгъан сёзлени тюплерин ызлагъыз.

Школ ючюн окъума, жашау ючюн окъу. Элинги унутсанг да, адетинги унутма. Акъыллыгъа акъыл юйретсенг, окъуп билир, акъылсызгъа акъыл юйретсенг, кёкге къарап, кюлюр. Аман сёзден бал чыкъмаз. Ишден къачсанг, ашдан да къач.

Атха минмеген атха минсе,
Чаба - чаба ёлтюрюр.
Тон киймеген тон кийсе,
Къагъа-къагъа битдирир.

(Нарт сёз.)

9 Зынгырдаукъ эм тунакы къысыкъ таушла.

*Зынгырдаукъ эм тунакы къысыкъланы
жюрютюлюуери.*

**Б, в, г, гъ, д, й, у, ж, з, л, м,
н, нг, р** харфла бла белгилен-
нген тауушлагъа **зынгырдаукъ
къысыкъ тауушла** дейдиле.

- Суратха кёре хапарчыкъ жарашдырыгъыз. Хапар къурай туруп, завод, вагон, телевизор, ишчиле, бригада деген сёзлени хайырланыгъыз.

84. Назмучукъну окъугъуз. Сёздеде зынгырдауукъ къысыкъ тауушланы айтыгъыз. Жазгъанда зынгырдауукъланы тюплерин ызлагъыз.

Кёреме булутла туюю акъ жолну,
Туюнден ёрлеуюн «Дугъумлу къолну».
Айранчы жашчыкъ, эшегине минип,
Ёрлеп барад, боз булутлагъа кирип.

Отарланы Керим.

К, кз, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ
харфла бла белгиленген тауушлагъа **тунакы кзысыкъла** дейдиле.

85. Тюпдеги сёздеде тунакы кзысыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин юлгюдеча ызлай жазыгъыз.

Юлгю: кёгет...

Къар, кыш, жай, жаз,
кюйрюч, наныкъ, хапар, суусун,
жилек, ёзен, чомача, бонса, къатапа.

86. Сёзлени жазыгъыз. Зынгырдауукъ тауушланы белгилеген харфла бла тауусулгъан сёзлени тюплерин ызлагъыз.

Аякъ, чыккыр, бешик, челек, чѣмюч, ашлау, тегене, чолпу, чынды, гадура, къазан, тасма, тырнаууч.

1. Тунакы кысыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

2. Сѣзледе зынгырдауукъланы табыгъыз.

3. Малкъар тилде зынгырдауукъ тауушланы барысын да санагъыз.

4. Малкъар тилде ненча тунакы барды? Аланы атларын айтыгъыз.

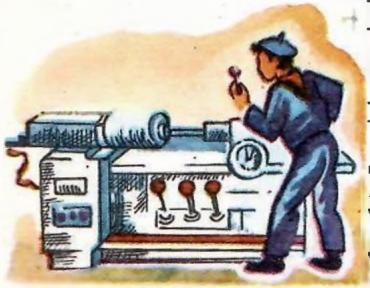

Бир къауум зынгырдауукъ кысыкъланы тунакы нѣгерлери барды.

<i>б</i>	<i>в</i>	<i>г</i>	<i>гъ</i>	<i>д</i>	<i>ж</i>	<i>з</i>	<i>й</i>	<i>у</i>	<i>л</i>	<i>м</i>	<i>н</i>	<i>нг</i>	<i>р</i>				
<i>п</i>	<i>ф</i>	<i>к</i>	<i>къ</i>	<i>т</i>	<i>ш</i>	<i>с</i>								<i>ч</i>	<i>х</i>	<i>ц</i>	<i>щ</i>

***Л, м, н, нг, р, й, кысха у* зынгырдауукъ кысыкъланы тунакы нѣгерлери жокъду.**

87. Сѣзлени окъугъуз. Эки къауумну да ал харфларын айырып, эки тизгинге жазыгъыз, сора эки къолугъузну аязлары бла къулакъларыгъызны жабып, ол харфланы кезиу-кезиу кеси тауушлары бла айтыгъыз.

Байракъ
вагон
гёген
даулаш
жыя
заман

почта
файда
кертме
табан
чана
къалакъ

88. Точкаланы орунларына керекли харфланы табып, кийик къанатлыланы атларын жазып толтуругъуз.

Кийик къанатлыла.

Жу...арукъ	бё...ене
жаз тау...къ	къу...гъун
чыкъы...жик	дорбу...къул
байрам...акъ	ля...ин
бул...ул	мы...а
къа...аз	дамме...тир

Къанатлыла: жумарукъ, жаз тауукъ, байрамжакъ, булбул, къанкъаз, бёдене, къузгъун, дорбункъул, лячин, мыга, дамметтир.

лячин

дамметтир

- 1. Тамакъдан таууш къайсы харфланы айтхан заманда къошулады?
- 2. Тамакъдан таууш къошмай харфланы айтыргъа боллукъмуду?

3. Экинчи кѡауум тауушну айта туруп, тамакъдан таууш кѡошуламыды?

89. Сѡзлени окѡугѡуз. Андан сора белгиленнген харфланы айтыгѡыз. Тюбюнде айтылгѡаныча этип кѡрюгюз.

артда

Жаш — шош
зауукъ — саулукъ
гебен — кекен
бил — пил

жаз — къаз
дау — тау
вагон — фабрика
арба — арпа

1. Ёнюнг кѡайсы
тауушланы айта туруп
кѡалтырайды?

2. Кѡайсыланы айта
туруп шуулдап кѡа-
лады?

Ж — ш, з — с, г — к, гъ — къ, д — т,
в — ф, б — п.

**10. Зынгырдауукъ эм тунакы
кѡысыкѡланы жазылыулары.**

*Зынгырдауукѡланы бла тунакыланы
жюрютюлюулары.*

90. Алгѡа окѡугѡуз. Точкаланы орунларына керекли харфланы сала жазыгѡыз.

1. Халимат бла мен школгѡа бары... келдик. 2. Ынна: «Кѡы...тыны бер»,—деп тиледи. 3. Кита...ларынгы та... сала тур. 4. Кѡо-

янчыкъ кьоркъу... , тыл...ыусуз болду.

5. Аппа кьойну кьыркъы... бошады.

91. Назмуну окъуп, п харф жазылгъан сѣзлени табыгъыз.

онг

ор

Ишлемеген тишлемез.

Ишлемей, орамлада айланып,
Юйге келип, иги ашла сурама.
Эринчекден тюшге дери сойланып,
Хур-хур этип тѣшегингде аунама.

Ишден къачып, чачны омакъ тарама,
Хауле жюрюп, жарыкъ кюнле марама,
Чурукъланы омакъ этип, жылтыратып,
Адамма деп, халкъ кѣзюне къарама.

Шахмурзаланы Саид.

92. Айтымланы жазыгъыз. Точкаланы орунларына керекли сѣзлени салыгъыз. Ахырында зынгырдауукъ тауушну белгилеген харфы болгъан сѣзлени тюплерин ызлагъыз.

клуб

1. Пионер ... экскурсиягъа кетди.
2. Бизни элде уллу ... ишленеди. 3. ... бизни юйню къатында боллукъду. 4. Бизни школда ... ойнаучу эки команда кьуралгъанды.

Керекли сёзле: топ; отряд, клуб,
ол.

93. Түпде берилген сёзлени жазыгъыз. Эки не да андан кёп бөлүмден къуралгъан сёзлени бөлүмлерин сызчыкъ бла айырыгъыз.

Фируза, Сафият, кырдык, ай, ёгюз, билет, тай, кёк, бинт, библиотека, бала, буз, вертолёт, химия, Африка, Европа, Америка.

Т...й

а...

ёг...з

94. Сураатлагъа кёре айтымла къурап жазыгъыз. Зынгырдауукъ къысыкъланы къалай жаздыгъыз? Окъуп кёрюгюз.

95. Хапарчыкъны окъугъуз. Тунакы тауушла бла башланган сёзлени табып, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Жыйын жанлы.

Жай колхоз къошда къозуланы кюте эдим. Бир жауун кюн биягъы сюрюуюмю кютюп келдим. Ингирде къозуланы аналарына къошуп, къошха кирдик. Ашадыкъ, ичдик. Мен да китабымы къолума алгъанлай, Хамит: «Тохтачыгъыз, жыйын жанлы улуй болур дейме?!» — деди. Ашыгъып, жалан аякъ эшикге чыкъдым. Бёрюлени улугъанларын биринчи кере эшитдим.

11. В, Ф, Ц, Щ тунакы кысыкъ тауушла.

Тунакы кысыкъланы халатсыз жазыу эм окъуу.

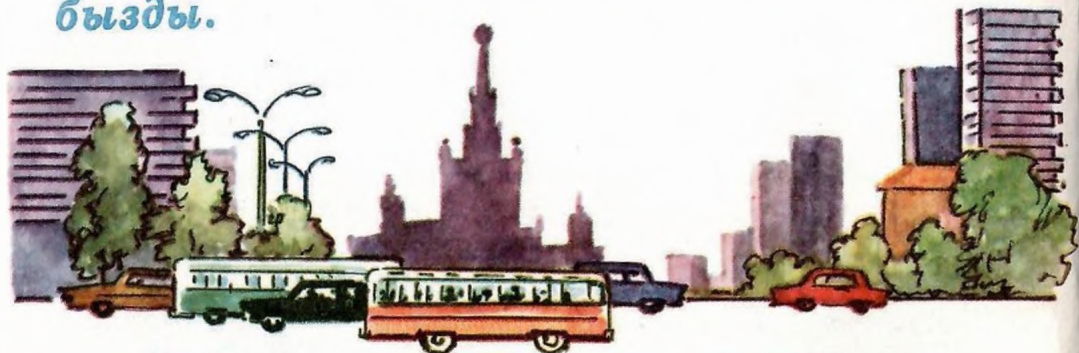
96. Айтымланы окъугъуз, сора жазыгъыз. Анда в, ф, ц, щ тунакы кысыкъланы айтылуларына эс бургъуз.

1917 жылда 26-чы октябрда Россияда Уллу Октябрь революция болгъанды. Аны кыуанчын биз 7-чи ноябрда этебиз. Мени анам фермада ийнек сауучуду. Цемент кырулушладан сора да кёп жерде керек болады. Эрттен сайын тишлеринги щётка бла жуу. Окъуучула циркулну абадан класслада хайырланадыла.

97. Тубюнде берилген сёзледен айтымла кыурап жазыгъыз. В, ф, ц, щ харфланы тюплерин ызлагъыз.

Москва, фабрика, врач, вагон, футбол, цех, цирк, щётка.

Ю л г ю : *Москва — бизни ара шахары-бызды.*

▲ Малкъар тилде в, ц, щ харфла башха тилледен кирген сёзледе тубейдиле.

*7-чи октябрь — СССР-ни
Конституциясыны кюнүдү.*

98. Берилген сөзлени хайырланып, айтымла къурап жазыгъыз. Алада в харфны тюбюн ызлагъыз.

офицер

Москва, завод, врач, вагон.

Ю л г ю: *Бизни районда кирпич завод ишленгенди.*

99. Точкаланы орунларына в, ф, ц, щ харфладан кереклисин сала жазыгъыз.

1. Мен офи...ер боллукъ-
ма. 2. Бир ...ентнерде
жюз килограмм болады.
3. Нази...а ...ермада ийнек
сауады. 4. Керим за...одда
ишлейди. 5. Я...икледе ал-
мала бардыла.

100. Цех, цирк, фургон, форель, факел, файда, ящик, футбол, фаза, центнер, вратарь, вожатый деген сёзлени биришер тизгин жазыгъыз.

101. В, ф, ц, щ харфлары болгъан ючюшер сёз къурап жазыгъыз.

12. Къысха у, й харфла эм ь белги.

Къысха у, й, ь (жумушакъ белги) бла къаллай сёзле жазыладыла эм ала болгъан сёзле тизгинден тизгиннге къалай кёчюрюледиле?

102. Сёзлени юлгюдеча тюрлендирип жазыгъыз. Къысха у-ну аллында къаллай тауушла бардыла?

Ю л г ю: *окзу — окзуу, жаз — жазуу, кзур — кзуруу, бер — беруу.*

Ал, бер, кёр, сюр, ур, бил, эге, чырма, жюлю, къору, эле.

103. Айтымланы жазыгъыз. Точкаланы орунларына керекли сёзлени сала, къысха у болгъан сёзлени бёлюмлеге бёлюгюз.

Кюз къошда.

Дырын къуруду. ... батанладан антаула этдик. Ингирликде кюн Тереклени чапыракъларын ..., тау табадан жел урду. Биз терк окъуна къошха Къайын

отунладан от этдик. Аппа манга ... айран берди. Кюз биченде къалай ... !

Керекли сёзле: *жууукъда, сууукъду, шууулдатып, кзууулдукъ, жууурт, тауукъду.*

104. Түпдеги сёздеде точкаланы орунларына керекли харфланы сала жазыгъыз. Ала къаллай тауушладыла?

Та...укъ, зау...къ, къу...укъ, къа...нат, къа...ыкъ, и...ил, о...ла, ты...ыл, сы...ыр.

105. Точкаланы орунларына керекли сёзлени сала жазыгъыз. X тунакы къысыкъ таууш къайсы сёзде къалай эшитилгенине эс буругъуз.

Арбаны не эки, не төрт ... болады. Баттал бузда ... айландырды. Исси жерде ... иги битеди. ... бла помидор бирге ушайдыла. Ынна бизни ... сабаннга элтди. ... айырма окъуучуду. Этиллик ишге ... этме.

Керекли сёзле: *хурма, хууан, хайнук, колхоз, чархы, Ибрахим, болжал.*

106. Алгъа айтымланы окъугъуз. X харф бла башланган сёзлени сол жанында тизгинге, x харф ортасында болгъан сёзлени уа экинчи тизгинге жазыгъыз.

1. Жашха бла къартха хыны этме.
2. Минги тау бийикден ёхтем къарайды.
3. Сени атанг колхоздамы ишлейди?
4. Хансла баш къусдула.
5. Халсыз адам иги туююлдо.
6. Бусагъатда совхозла иги хайыр береди.
7. Иги къумалы атха хора дейдиле.

Ахшыны махтасанг — жарашыр,
Аманны махтасанг — ажашыр.

(Нарт сёз.)

107. Нарт сёзлени окъугъуз. У кысыкъ тауушу болгъан сёзлени табыгъыз. Ол къаллай тауушланы къатларында болгъанын эслегиз. Сёзлени бёлумлеге бёлюгюз.

Аурууун жашыргъан сау болмаз.

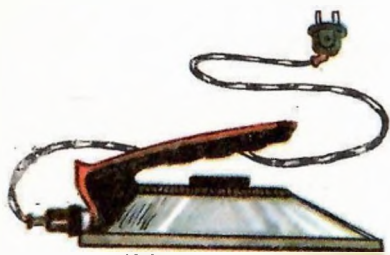
Жууукъду деп аман жолну барма.

Къар жаумай сууукъ болмаз.

108. Берилген сёзлени тизгинден тизгинге кёчюрюрча сёз бёлумлеге бёлуп жазыгъыз. Нарт сёзлени магъаналарын ангылагъыз.

Ю л г ю: *ба-уур, са-уут, ...*

Ауур, сууур, жауур, ууахты, жууаш, къууала, сууут, уула, къууурт.

Ётюрюкню къуйругъу—бир тутум. Билмеген айып туююлдо, билирге суймеген айыпды. Тойгъан жерден туугъан жер татлы. Чыбыкълыкъда бююлмеген, къазыкълыкъда ийилмез.

109. Й болгъан сёзлени тизгинден тизгинге тюз кёчюрча бёлуп, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Айыл, гыйы, ийил, кыйы, майдал, чайыр, хайыр, жайлыкъ, жыйылыу, чайналыу, ыйлыгъыу, хайырланыу, сайлау.

Къысха у бла й сёз бёлумледе ачыкъ тауушланы къатларында жүрютюледиле.

110. Жылны кезиулерине кёре берилген айланы атларын окъугъуз. Жумушакъ белгини (ь) аллында тауушну айтылыууна бла жазылыууна эс буругъуз.

1. Сентябрь, октябрь, ноябрь—кюз айладыла.

2. Декабрь, январь, февраль—къыш айладыла.

3. Март, апрель, май — жаз айладыла.

4. Июнь, июль, август — жай айладыла.

5. Бир жылда он эки ай барды.

111. Берилген сёзлени, юлгюдеча, сёз бёлюмлеге бёле жазыгъыз. Жумушакъ белгини (ь) тюрюн ызлагъыз.

Юлгю: *пись-мо, биль-ярд, ...*

Пальто, больница, бильярд, роль, январь.

112. Суратха кёре хапар кёурагъыз. тефтерлеригизге жазыгъыз.

Къайтару.

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Тауушну бла харфны башхалыгъы неди?
2. Тауушла къаллайлагъа юлешинедиле?
3. Тауушланы жазмада не затла белгилейдиле?
4. Ачыкъ тауушла ненчадыла?
5. Къысыкъ тауушла уа ненчадыла?
6. Ачыкъ тауушла къаллайлагъа юлешинедиле?
7. Къысыкъ тауушла къаллайлагъа юлешинедиле?

13. Басым

Сёзню басым тюршген бёлюмюн кзалай табадыла?

Бу сёздеде устазны болушлугъу бла басым тюршген сёзлени табыгъыз.

Поезд, вагон, автобус, станция, рельс, къая, жух, сюрюу, кёпюр.

- 1. Сёзлени тизгинден тизгинге бёлюмлеге бёлюп кёчюредиле: *чи-рик, тир-лик, че-лек.*
- 2. Жангыз харф тизгинде кьалдырылмайды эм экинчи тизгинге кёчюрюлмейди.
- 3. Кёчюрюню белгиси сызчыкьды(-).

■ Назмуну алгъа ичигизден, андан сора ауазы-гъызыны кётюрюп окъугъуз.

Алма терек.

Алма терекле салайыкъ,
Биз алагъа кьарайыкъ.
Багъып, кьагъып, аланы
Алмаларын алайыкъ.

Къызыл, сары алмала,
Кими жашил, кими акъ,
Ала бишип жетгенде,
Сындырмайын, ариу кьакъ.

Тыякъ бла урмагъыз,
Алмаларын эслеп ал!
Жара этмей көгетин,
Ящиклеге таза сал!

Шахмурзаланы Саид.

● 1. **Алма** деген сезде ненча бөлүм барды?
Биринчи бөлүм къайсыды? Экинчи уа?

2. Ол сезде къайсы бөлүм кючлюрек
айтылады? **Алмала** деген сезде уа къайсы
бөлүм кючлюрек айтылады?

3. **Сабий** — сабийчик, терек — терекчик,
эрттен — эрттенлик деген сөзлени хар бирин-
де кючлюрек айтылган бөлүмнү табыгъыз.

113. Түбүндө берилген сөзлени тефтерлеригизге жа-
зып, басымларын салыгъыз.

Космонавт, мында, Мажир, Келемет,
аууш, къамиш, къаура, лёкбу, гырмык,
Азамат, колхозчу.

114. Кесигиз бешишер сөз табып, басымларын сала,
тефтерлеригизге жазыгъыз.

115. Назму тизгинлени жазыгъыз. Сөзлени басымла-
рын белгилегиз.

Алгъа.

Салам сизге, пионерле,
Ленин жолда юйренгенле,
Ата журтну бек суйгенле,
Сизге болсун махтау салам!

Иште болсун кѳолларыгъыз,
Жашнасынла жолларыгъыз,
Къаты болсун санларыгъыз.
Алдан алгъа, пионерле!

Шахмурзаланы Саид.

1. Салам деген сѳзде ненча бѳлюм барды?
Биринчи бѳлюм къайсыды? Экинчи бѳлюм а?

2. Ол сѳзде къайсы бѳлюм кючлюрек
айтылады? Саламым десек а, къайсы бѳлюм
кючлюрек айтыллыкъды?

3. Пионер — пионерле, санла — санлары-
гъыз, жашна — жашнасын деген сѳздеде кюч-
люрек айтылгъан бѳлюмлени табыгъыз.

116. Бир бири тюбюнде жазылгъан сѳзлени белгилери-
не кѳре айтыгъыз. Аланы магъаналары къалай
тюрленнгенлерине иги эс буругъуз.

буздú бúзду алма́ а́лма
та́ртма тúрма тю́йме бúрма
тартма́ турма́ тюйме́ бурма́

Сѳзню бир бѳлюмю къалгъан
бѳлюмлеринден эсе кючлюрек
айтылады. Анга басым дейдиле:
ки-тап, кза-лам.

117. Жазыгъыз. Сѳзлени басым тюшген бѳлюмлерин
табып, тюплерин ызлагъыз.

Юй, китап, кьошун, пионер, бурун,
эрин, къарын, келин, билим, чоюн.

окъуучу

118. Айтымланы уллу ауаз бла окъугъуз. Араларында сызчыкъ болгъан экишер айтымда белгиленген, бирча жазылгъан сёзлеге эс буругъуз.

1. Этген ишингден айып алма.—Бир кило алма алдым. 2. Харун кьагъыт жазды.—Быйыл жауунлу жазды. 3. Он кертме терекчик орнатдыкъ.—Агъачны кертме. 4. Ийнек баугъа кирди.—Сени юсюнг кирди. 5. Букъу этген кюлдю.—Алий кеси аллына кюлдю.

119. Сёзлени экишер-экишер жазыгъыз. Белгиленген харфланы кючлюрек айтыгъыз. Сёзлени магъаналары тюрленемидиле? Ол сёзлени кьошуп, кесигиз айтымла къурагъыз.

Биледи, биледи: кьойду, кьойду;
тапды, тапды; жауду, жауду.

Юлгю: *Ахмат жюлгюшчююн биледи.
Келимат дерсин биледи.*

▲ Малкъар тилде басым асламысында сёзню ахыр бёллюмюне тюшеди.

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Басым деп неге айтадыла?
2. Басым сёзю къайсы бёлюмюне тюшерге бол-
лукъду?
3. Малкъар тилде басым кёбюсюнде сёзю къай-
сы бёлюмюне тюшеди?
4. Сёзде басымны къалай табаргъа боллукъду?

14. Малкъар тилни алфавити.

Харфла нени белгилейдиле?

120. Алфавитни харфларын башындан башлап тюз айтыгъыз. Къайсы харф къайсы тауушну белги-
легенин айтыгъыз. Харфланы алфавитде тизил-
генлерича кёлден билигиз.

харф	харфны айтылыуу	харф	харфны айтылыуу	харф	харфны айтылыуу
Аа	а	Къкъ	къы	Хх	ха
Бб	бе	Лл	эл	Цц	цэ
Вв	ве	Мм	эм	Чч	чэ
Гг	гэ	Нн	эн	Шш	ша
Гъгъ	гъы	Нгнг	нгы	Щщ	ща
Дд	дэ	Оо	о	Ъ	къаты белги
Ее	е	Пп	пэ	Ыы	ы
Ёё	ё	Рр	эр	Ь	жумушакъ белги
Жж	жэ	Сс	эс		
Зз	зе	Тт	тэ	Ээ	э
Ии	и	Уу	у	Юю	ю
Й	къысха и	у	къысха у	Яя	я
Кк	ка	Фф	эф		

● Малкъар тилни алфавитинде 37 харф барды. Ъ, ь тауушла туйюлдюле. Хар харфны алфавитде кесини жери, аты барды.

Харфла уллула эм гитчеле боладыла.

121. Элени атлары бла адамланы атларын алфавитге кёре жазыгъыз.

Бахсан, Гирхожан, Быллым, Лашкута, Кёнделен, Жабраил, Чегем, Шалушка, Яникой. Къашхатау, Мухол, Булунгу, Азамат, Мурат, Жюнюс, Лейля, Пашахан, Локъман, Шамил, Осман, Ёлмезхан, Идрис.

122. Кесигизни классда окъугъанланы тукъумларын алфавит бла жазыгъыз.

Юлгю:

1. **Ахматов Тахир**
2.
3.
4.
5.
6.
7.

123. Алфавитни тефтерлеригизге кёчюрюп жазыгъыз. Тауушланы тюз окъургъа юйренигиз.

124. Алфавитге къарап, ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы айырып, башха жазыгъыз.

125. Алфавитге къарап, кысыкъ тауушланы белгилеген харфланы да башха жазыгъыз.
126. Ачыкъланы эм кысыкъ тауушланы белгилеген харфладан сора алфавитде къаллай белгиле къаладыла? Аланы къаллай сёзде жазылгъанларын эм аланы къатларында кысыкъ тауушланы окъулуу жорукъларын эсигизге тюшюрюз.

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Алфавит дегенибиз неди?
2. Малкъар тилни алфавитинде ненча таууш, ненча харф барды?
3. Тауушланы белгилеген харфладан сора алфавитде къаллай белгилени билесиз?
4. Уллу харф, гитче харф жазмада къалай жюрютюледиле?

II. Сёз.

15. Ким? Кимле? Не? Неле? дегенча соруулагъа жууап этген сёзле.

*Танымагъан, кёрмеген адамыгъызны
кёргенде къалай сорасыз?*

Соругъуз:

- Бу кимди?
- Бу чекчиди.

Биринчи айтымда соруу орнуна къайсы сёз жазылгъанды?

Соруу бла анга жууап болгъан сёзню айтыгъыз.

Чекчи деген къаллай соруугъа жууап болады?

127. Адамланы суратларына къарап, аланы ким болгъанларын билир ючюн соруула салыгъыз, юлгюдеча, тефтерлеригизге жазыгъыз.

— Бу кимди?

— Бу октябрат жашчыкъды.

128. Ким? деген соруугъа жууап этген сёзлени кьоша, айтымланы жазыгъыз.

Сабийлени (ким?) окъутады.
Саусузлагъа (ким?) багъады.
Заводда (ким?) ишлейди.
Космосха (ким?) учады.
Чекни (ким?) сакълайды.

Ким? деген соруулагъа жууап этген сёзлени тюплерин ызлагъыз.

Юлгю: **Сабийлени устаз окъутады.**

Бу сёзле нени билдиредиле?

129. Кимле? деген соруугъа жууап этген сёзлени кьоша, айтымланы окъугъуз.

Устазла, врачла, ишчиле, космонавтла, чекчиле.

Сабийлени (кимле?) окъутадыла.

Саусузлагъа (кимле?) багъадыла.

Заводда (кимле?) ишлейдиле.

Космосха (кимле?) учадыла.

Кимле? деген соруугъа жууап этген сёзлени тюплерин ызлагъыз.

Юлгю: **Сабийлени** устазла **окъутадыла**

130. Окъугъуз да, ким? деген соруугъа жууап этген сёзлени табыгъыз.

Жулдузчукъ.

Рахима «Жулдузчукъда» во-жатады. Айшат бла Аслижан кирсизликге къарайдыла. Марат бла Мурат газет чыгъарадыла. Ариужан бла Ханифа спорт оюнланы юйретиуге башчылыкъ этедиле.

▲ **Ким? кимле? деген соруула адамлагъа соруладыла: ишчи — ишчиле, адам — адамла, кзойчу — кзойчула, чекчи — чекчиле, космонавт — космонавтла.**

131. Кесигиз таныгъан беш адамны атын эм кесигиз билген беш окъуу керекни атын тефтерлеригизге жазыгъыз.

16. Не? Неле? деген соруулагъа жууап этген сёзле.

Билмеген затыгъызны кёрсегиз, къаллай соруу сорасыз?

132. Айтымланы жазыгъыз. Не? деген соруугъа жууап этген сёзлени тюплерин ызлагъыз.

1. Терек ауду. 2. Кёк жашнайды. 3. Чабакъ жюзеди. 4. Жилян сюркеледи. 5. Макъа секиреди. 6. Боран урады. 7. Сакъ жаун жауады. 8. Къозла агъадыла. 9. Кюн батды.

133. Точкаланы орунларына керекли сёзлени сала, айтымланы окъугъуз. Ала къаллай соруулагъа жууап этедиле?

... эртте бишеди. Быйыл ... жауунлуду. Зариф тенгинден ... алды. Бештауну къатында тузлу ... барды. Трактор бла ... сю-

редиле, ... ташыйдыла. Комбайн бла ...
орадыла.

Керекли сёзле: *жыл, шаптал, кза-
ыт, сабан, кёл, мирзеу, бичен.*

134. Кимле? деген соруугъа жууап этген беш сёз,
неле? деген соруугъа жууап этген да беш сёз
кырап, тефтерлеригизге жазыгъыз.

135. Хар суратха бир айтым кырап жазыгъыз, не?
деген соруугъа жууап болгъан сёзню тюбюн тар-
тыгъыз.

▲ Малкъар тилде адамладан баш-
ха затлагъа не? неле? деген
соруула салынадыла: *станок—
станокла, байракъ—байракъла,
кеме—кемеле, айыу—айыула.*

136. Окъугъуз, соруулагъа толу жууап жазыгъыз.

1. Маллагъа ким кыраиды? малчы
2. Ийнеклени ким сауады? саууучу
3. Машинаны ким жюрютеди? шофёр

137. Окъугъуз. Алгъа ким?, арда не? деген соруулагъа жууап берген сёзлени жазыгъыз.

Окъуучу, устаз, балта, темирчи, ийнек, уучу, быхы, сохан, сюрючю, къызчыкъ.

тууарчы

Юлгю: *Бу кимди? — Хасан,
Бу неди? — балта,*

17. Кимни не этгенин кёргюзтген сёзле.

Адамланы, хайуанланы эм башха затланы не этгенлерин, не этериклерин билдирир ючюн къаллай соруу сорасыз?

138. Айтымланы окъугъуз, сора жазыгъыз. Айтымда не этилгенин билдирген сёзлени табыгъыз да, тюплерин эки кере ызлагъыз. Ол сёзле къаллай соруулагъа жууап этедиле?

1. Салим школгъа жюрюйдю. 2. Юй ишленеди. 3. Керим китап окъуйду. 4. Самолёт кёкде учады. 5. Кямил школда ишлейди. 6. Биз малчылагъа болушабыз. 7. Совхоз быйыл иги тирлик жыйгъанды. 8. Соруулу иш сёгюлмез. (*Нарт сёз.*)

Юлгю: *Салим школгъа жюрюйдю.*

139. Окъугъуз. Алгъа кийик жаныуарланы, къанатлыланы, андан сора юй хайыуанланы не этгенлерин айтыгъыз.

1. Айыу мурулдайды. Бёрю улуйду. Тюлкую чанкъылдайды. Буу ёкюреди. Жумарукъ сызгъырады. Булбул жырлайды. Гылын къуш къычырады. Чыпчыкъ чюуюлдейди.

2. Ит юреди. Киштик макъырады. Ат кишнейди. Бугъа мёнгюрдейди. Кёгюрчюн мурулдайды. Хораз къычырады. Тауукъ къанкъылдайды.

▲ **Айтымда бу сёзле затны не этгенин, не эте тургъанын, не этеригин билдиредиле: ишледим, жазама, келликдиле.**

140. Адам атланы тюплерин ызлагъыз. Айтымны ючюнчю сёзю къаллай соруугъа жууап этеди?

1. Азамат кеси уянды.
2. Азрет зарядка этеди. 3. Къасым бетин жуугъанды. 4. Зайнаф кийинди. 5. Нух тутушургъа барады.

141. Нарт сёзлени жазыгъыз, алада нени юсюнден айтылгъанын билдирген сёзлени тюплерин ызлагъыз.

1. Иш атынгы айтдырыр. 2. Ишлерге суйген адам ишсиз къалмаз. 3. Усталыкъ ёлмез. 4. Эринчек саудан ёлюр.

142. Жазыгъыз. Не э терикди? деген соруугъа жууап этген сёзлени туплерин эки кере ызлагъыз.

1. Хамит атны юсюн къыргъыч бла тазаларыкъды. 2. Зарета ийнекни сауарыкъды. 3. Уучу уугъа барлыкъды. 4. Бизни класс походха тебирерикди.

143. Хар жууапха толу соруу соруугъуз. Сорууланы, жууапланы да жазыгъыз. Ахырларында керекли белгилени салыгъыз.

Соруула:

1. Къайда окъуйса?
2.
3.
4.

Жууапла:

1. Башланган школда.
2. Экинчи жыл окъуйма.
3. Экинчи классда окъуйма.
4. Хау, иги окъуйма.

144. Бу суратлагъа кёре хапарчыкъ жарашдырыгъыз. Соруулагъа жууап беригиз, тефтерлеригизге жазыгъыз.

1. Жашчыкъ не этеди?
2. Къызчыкъ не этеди?
3. Тауукъла не этедиле?

145. Скобкалада точкаланы орунларына сорууланы сала жазыгъыз.

(...) Хамит Нальчикде окъуйду. (...) Устиз дерс береди. (...) Алим Москвада жашайды. Жазгъыда (...) окъуучула колхозда ишлегендиле. Жангы (...) ай чыкъды. (...) Чабакъ сууда жашайды. Быйыл (...) мал иги семиргенди.

Юлгю: *Быйыл (не?) мал иги семиргенди.*

146. Суратха къарагъыз. Ким не этгенини юсюнден бир биригизге соруула соругъуз.

147. Назмучукъну окъугъуз. Жазыгъыз. Не эте диле? деген соруугъа жууап берген сёзлени табыгъыз. Кимни не этгенин айтыгъыз.

Жаз.

Жаз болса, къанатлыла
Учуп бизге келелле.
Табийгъатда шошлукъну
Дауур бла бёлелле.

Хар не тюрлю ишлерин
Ала кери ташлайла.
Тап мюйюшчюкню табып,
Уя этип башлайла.

Школчула аланы
Шуёхлача кёрелле:
Кимине аш, кимине
Юйчюк ишлеп берелле.

Отарланы Керим.

148. Айтымланы окъугъуз. Скобкалада точкаланы орунларына айтымда не этилгенин билдирген сёзлеге соруула сала жазыгъыз.

Халкъла урушха къажау (...) кюрешедиле. Ала битеу дуниягъа ырахатлыкъ (...) излейдиле. Къыралыбызны Совет Аскер (...) сакълайды. Халкъ кесини къыралын бек суюеди.

Керекли соруула: не этедиле? не этеди?

Юлгю: *Халкзла урушха кзажау* (не этедиле?) *кюрешедиле.*

Совет Аскер

урушха кзажау

149. Бу тубюнде сорууланы окъугъуз. Аланы жууап-ларын толу жазыгъыз.

Сабийлени ким окъутады?	устаз
Ауругъанлагъа ким багъады?	врач
Чурукъланы ким ишлейди?	чурукъчу

150. К и м? деген соруугъа жууап этген бешишер сёз табыгъыз. Ала адамны иш усталыгъын билдирген сёзле болсунла.

Юлгю: *Хашим устазды.* (Ол не этеди?)

151. Суратха къарап, кёлюгюзден хапарчыкъ къурагъыз.

К и м? н е? деген соруулагъа жууап этген сёзлени айтыгъыз. Кимни не этгенин айтыгъыз.

18. Затланы сыфатларын кӛргюзтген сӛзле.

Затланы сыфатларын кӛргюзтген сӛзлеге кӛаллай соруула соруладыла?

152. Окъугъуз да, жазыгъыз. Белгиленген сӛзле кӛаллай соруулагъа жууап этедиле?

Бийик таула, уллу сабанла, кенг ёзенле, ариу шахарла, жангы элле, деменгили фабрикле — ма ол мени Туугъан жеримди.

153. Айтымланы окъугъуз. Къ а л л а й? деген соруугъа жууап этген сӛзлени табыгъыз.

1. Къалын кырдыкны чалабыз. 2. Ол ариу бичен боллукъду. 3. Мени жангы китабым барды. 4. Аны тышы жашилди.

154. Берилген сӛзлени къошуп, айтымла къурагъыз. Соруулагъа жууап этигиз.

Къара, сары, къызыл, акъ, жылы.

1. Бизде кӛаллай таула бардыла?

2. Бизде кӛаллай сабанла бардыла?

3. Бизде кӛаллай ёзенле бардыла?

4. Бизде кӛаллай шахарла бардыла?

5. Бизде кӛаллай элле бардыла?

6. **Бийик, уллу, кенг, ариу, насыплы, деменгили** деген сӛзле нелляй соруулагъа жууап этедиле?

155. Суратлагъа къарагъыз, аланы тюлеринде жазылгъан сёзлени окъугъуз да, соруула сала жазыгъыз. Ол сёзле бла айтымла къурагъыз.

Ариу
алма.

Къара
турма.

Татулу
эрик.

Алма, къара турма, эрик къаллайладыла?

Ю л г ю: *Алма къаллайды? Алма тегерекди, кзызылды, татлыды.*

▲ **Къаллай? нелляй? деген соруулагъа жууап этген сёзле затланы сыфатларын, халларын кёргюзтедиле.**

156. Айтымланы окъугъуз. **Къ а л л а й?** деген соруугъа жууап берген сёзлени ызындан келген сёзле бла бирге жазыгъыз.

Ынна.

Бизни ыннагъа акъыллы адамды дейдиле. Ол кёп жылланы махтаулу устаз болуп ишлегенди. Ынна аппагъа башлы чурукъла алды. Аппа аланы жюн чындайла бла киеди. Къарт анабыз энди иш-

лемейди. Бизни туумакъ ийнегиз барды.

157. Сураглагъа къарап, аланы атларын бла тюркюнлерин жазыгъыз.

Лёкьу

Зынтхы

Борсукъ

Акъ айыу

Тары

Бал чибин

158. Кесигиз къаллай? неллай? деген соруулагъа жууап этген алтышар сёз табыгъыз.

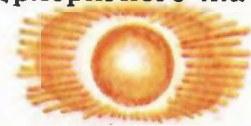
159. Айтымланы окъугъуз. Ол айтымлада къаллай? неллай? деген соруулагъа жууап берген сёзлени тефтерлеригизге жазыгъыз.

1. Биз озуп бара, тытыр бла сюртюлген акъ юйле кёрдюк. 2. Къара жамычысы бла бир атлы келеди. 3. Османны сары майкасы барды. 4. Жашил кёлек кийгенле да боладыла. 5. Бийик терек ауду. 6. Тау ауузланы арасында бирер уллу суу барады. 7. Суулу жерде жерк иги битеди. 8. Биз къош аллында къолан ийнекле кёрдюк. 9. Бу билимли жашла иги ишлейдиле.

- Суратлагъа къарагъыз. Анда не кѳресиз?
Соруула соругъуз. Кѳлден хапар къурагъыз. Ха-
парыгъызгъа ат атагъыз.

160. Тюбюнде сѳзлени керекли жерлерине салып,
айтымла къурагъыз, аланы тефтерлеригизге жа-
зыгъыз.

1. Атды, танг, жап-жарыкъ.
2. Жаныуарланы, ол, кийик, къууан-
дырды.
3. Ариу, агъачда, жырлатды, чыпчыкъ-
ланы, эрттенлик.
4. Алгъышлы, тийди, кюн.
5. Терекчикле, субай, силкинедиле.

Юлгю: *Ол кийик жаныуарланы къуу-
андырды.*

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Сёзле къалай къураладыла?
2. Сёзле бёлюмлеге къалай бёлюнедиле?
3. Сёзледен не къуралады?
4. Сёзле тизгинден тизгинге къалай кёчюрюледиле?

19. Энчи атла.

*Адамланы атларын бла тукъум атларын
эм башха затлагъа аталгъан
энчи атланы тюз жюрютюу.*

161. Точкаланы орунларына энчи атла сала жазыгъыз.

Мени атамы аты Бизни устазыбызны аты Къарт атамы аты Къарт анамы аты Къарындашымы аты Эгечими аты Анамы аты Мени тукъумум

Бу Османды.
Осман кофе ичеди.

Бу Назифатды.
Назифат жазады.

Адамланы атлары, тукъумлары,
аталарыны атлары уллу харф-
ла бла башланып жазыладыла:
*Семёнланы Люаза, Османла-
ны Шамса.*

162. Точкаланы орунларына онг жанында сёзледен
жарашханын сала жазыгъыз. Адам атланы тюп-
лерин ызлагъыз.

1. ... атасы колхозда темирчиди,
Ханийни,
2. ... къарындашы малчыды, Сол-
танны,
3. ... жашы ... жашды. жигит, Хамит-
ни,
4. ... къызы Ахматны, ус-
тазды.

163. Алгъа ким? деген, андан сора не? деген соруу-
гъа жууап этген сёзлени табып жазыгъыз.

Москва, Черкесск, телевизор, ёгюз,
къой, адам, вольфрам, Нальчик, трактор,
радио, машина, газет, Назифа, Къанамат.

164. Маллагъа эм хайыуанлагъа аталгъан энчи атла-
ны тюплерин тарта жазыгъыз.

Бизни Акъкъаш деген ийнегибиз барды.
Ипподромну Акъжал атлы ажири чариш-
де хар заманда озады. Акътуякъ алаша

суу жоргъады. Эчкибизге уа Беля атагъан-
быз. Ол хар жылдан эгизле табады.

165. Суратха къарагъыз, хапарчыкъ къурагъыз.
Жашчыкъ бла кючюкчюкге атла атагъыз.

166. Хар биригиз юйлеригизде жаныуарлагъа бла
хайыуанлагъа атагъан атларыгъызны айтыгъыз.
Алагъа ат атамагъан эсегиз, атагъыз.

167. Айтымлада энчи атланы тюплерин ызлай
жазыгъыз.

Къойлагъа бөрю чапды. Добар бла Бой-
накъ аны кёрюп, къуудула. Бөрю кючден
къутулду. Ол кезиуде Къуртачыкъ да
юрюрге кюрешди. Къуртачыкъны хоншу
къошдан келтирген эдик. Аны анасы Же-
терди.

кзойчу

▲ **Маллагъа, хайыуанлагъа эм башха жаныуарлагъа аталгъан атла уллу харф бла башланып жазыладыла: *Жууаш, Тулпар, Бойнакъ.***

168. Алгъа эллени, шахарланы, сора жерлени, андан сора тауланы, ахырында сууланы атларын жазыгъыз.

Кёнделен, Черек, Нальчик, Нарткъала, Лашкута, Чегем, Бахсан, Терек, Ленинград, Одесса, Нарсана, Ростов, Башил, Хасания, Дон, Малкъар Черек, Тырныауз, Къанжол, Быллым, Тыхтеннген, Тютю.

Ю л г ю: *1. Элле бла шахарла:
2. Жерле:
3. Таула:
4. Суула:*

▲ **Шахарланы, эллени, жерлени, тауланы, сууланы атлары да уллу харф бла жазылып башланадыла: *Баку, Бызынги, Хай-маша, Волга, Минги тау.***

169. Юлгюдеча, кесигиз билген 3 сууну атын, 4 элни атын, 5 шахарны атын жазыгъыз.

Юлгю: Сууланы атлары:
Эллени атлары:
Шахарланы атлары:

170. Точкаланы орунларына керекли сёзлени жазыгъыз.

Биз ... элде жашайбыз. Бизни элни къатында ... барды. Бизни элге ... жууукъ эл жокъду. ... суу бизни элни къаты бла барады.

Керекли сёзле: *Тегенекли, Минги тау, Бахсан, Бабугентден.*

171. Устазны болушлугъу бла, класс къангада конвертни тышында адресни тюз жазаргъа юренигиз.

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Энци атла кимлеге, нелеге аталадыла?
2. Энци атла айтымда къалай жазыладыла?
3. Тукъум атла деп къаллай атлагъа айтадыла?
4. Тукъум атла айтымда къалай жүрютюлюнедиле?
5. Адамланы атлары, тукъум атлары, жерлени, сууланы, шахарланы, эллени атлары, хайыуанлагъа аталгъан атла къаллай харф бла башланып жазыладыла?

20. Сонгурала эм тамыр.

Сонгураланы тюз жазыу.

172. Окъугъуз. Белгиленнген сёзле къаллай соруулагъа жууап этедиле?

Биз хар жыл сайын Жангы жылны кѳууанчын этебиз. Жангы жыл бла бир бирибизни алгъышлайбыз. Ёлканы кѳрюр ючюн кѳп сабий келеди. Ёлканы жасагъанда хар ким да кѳолундан келгенни аямайды. Иллеула залны кюн кибик жылтыратадыла. Сабийле анда кѳпге дери жырлайдыла, тепсейдиле.

▲ Сонгурала айтымда башха жазыладыла.

173. Айтымланы жазыгъыз. Сонгураланы тюплерин ызлагъыз.

1. Бизни кѳырал дуняда ырахатлыкѳ ючюн кюрешеди. 2. Ыйыкѳ сайын радио бла спорт хапарла билдиредиле. 3. Телевизор космосну юсюнден не кѳадар зат билдиреди. 4. Стадион таба кѳачан барлыкѳса? 5. Кюнню халына кѳере самолѳт учаргѳа ушамайды.

174. Айтымланы жазыгъыз. Сонгураланы табыгъыз.
Аланы айтымда къуллукъларын ангылатыгъыз.

1. Ахшы бла жолдаш болсанг—баш болурса, аман бла жолдаш болсанг—къарт болурса. (*Нарт сёз.*) 2. Бийик тауну башында чыран кюмюш кибик жылтырайды. 3. Быйыл мен эл таба баралмадым. 4. Пионерле кюн сайын игиден иги окъуйдула. 5. Аны къатында бу адам доммай кибикди. 6. Назмуну эрттенликге дери кёлден билдик.

Тамыр.

175. Тюпде берилген сёзлени тюрленмеген кесеклери — тамырланы табып, тефтерлеригизге жазыгъыз.

1. мал + чы	таш + чы
мал + лы	таш + лы
мал + сыз	таш + сыз
мал + чы + лыкъ	таш + чы + ла
2. къышхы, чалгъы, бояулу, къапчыкъ, къапхан, чалгъы, таулу, кюлкю, кийиу, тепсе.

▲ Сёзню тюрленмеучю магъаналы кесегине *тамыр* дейдиле: бил, бил-им, бил-иу, бил-ирге.

176. Сёзлени тамырларын, юлгюдеча, сызчыкъ бла айырыгъыз.

Ташлы, учар, отну, сюрюу, жолчу, шахаргъа, кёкге, сенекни, столда, къаршыгъа.

Юлгю: *там* + *лы*,

177. Сёз тамырлагъа сёз тюрлендириучю кесекчикле къошуп жазыгъыз. Сёзню магъанасы тюрленемиди? Окъуп кёрюгюз.

школ
сурат
сагъат
китап

солу
сабан
темир
бахча

тефтер

портфель

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Айтымда сонгурала къалай жазыладыла?
2. Сёзню тюрленмеучю кесегине не дейбиз?

21. Зынгырдауукъ эм тунакы къысыкъ тауушланы сёзню тамырында жазылыулары.

178. Айтымланы окъугъуз. Белгиленнген сёзде тамырны табыгъыз. Зынгырдауукъ къысыкъланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Къарындашым аскерден келди. Манга эски китап керек туйюлдю. Жай солуу зауукълуду. Малкъар тилде ненча тунакы кысыкъ таууш барды? Къоян къачып кёкенле ичине кирди.

Зынгырдаукъ кысыкзла сёз-ню тамырында эшитилгенлерича жазыладыла: кзар, жыр.

179. Берилген сёзледен айтымла къурап жазыгъыз.

Шаптал, къаптал, ёпке, сохта, бохча, тохта, хыли, черек, тил.

бохча

Кзысха й сёзню тамырында ачыкъ тауушдан сора не да эки ачыкъны арасында жазылады: кийик, юйюр, чюйре.

180. Айтымланы жазыгъыз. Белгиленген сёзде тунакы кысыкъланы белгилеген харфланы туплерин ызлагъыз. Ол сёзлени тамырларын табыгъыз.

1. Жюнню фабрикада ийиредиле.
2. Танг жарыды. 3. Тюнене топ ойнадыкъ.

4. Классда экишер олтурабыз. 5. Эгечим талай китап алды. 6. Бизни орам кенг орамды. 7. Кёгюрчюнле ариу къанатлыладыла.

181. Айтымланы жазыгъыз. Белгиленген сёзде тунакы къысыкъланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Сизни юйюгюзде телефон бармыды? Алий, взводну командириди. Ол къыралыбызгъа къуллукъ этеди. Совхозну клубунда концертге къарадыкъ. Бир вагонга 60 тонна кёмюр сыйынады. Целлофан хуржунда ётмек къатмайды.

182. Берилген сёзлени жазыгъыз. Тунакы къысыкъланы белгилеген харфланы тюплерин бир ызлыкъ бла, зынгырдауукъланы — эки ызлыкъ бла ызлагъыз.

Устав, архив, тепловоз, электровоз, конверт, шкаф, щётка, конфет, ящик, самолёт.

183. Айтымланы окъугъуз. Точкаланы орунларына керекли харфланы сала, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Бизни элде ...емент за...од барды. Сиз о...и...ер чынны билемисиз? Алыкъа ёчюлмеген ...улканла бардыла. Атам ...ехни таматасыды.

22. Базыкъ эм назик ачыкъла.

184. Сёзлени берилгенлерича жазыгъыз. Биринчи

кѡаумда тамыр сѣзледе базыкѡ ачыкѡ тауушланы, экинчи кѡаумда сѣзледе назик ачыкѡ тауушланы белгилеген харфланы тѡплерин ызлагъыз.

сабан	чибин
кѡумгѡан	тегене
кырдык	курт
кѡамиш	ханс

▲ *Ачыкѡ тауушла сѣзню тамырында эшитилгенлерича жазыладыла: сат, тат, эт, кет, кѣл, кюл, кзур, ор.*

185. Сѣзлеге керекли харфланы сала жазыгъыз.

Бор...н, мурд...р, саул...кѡ, сюр...у,
жар...кѡ, сѡйрет...у, жоло...чу.

186. Айтымланы окѡугъуз. Белгиленген сѣзлени тамырларында ачыкѡ тауушланы табыгъыз. Аланы жазылыуларын эсигизде тутугъуз.

Кѡонакѡла келдиле. Эрлен терекге ѡрледи. Гылын кѡуш кѡычырды. Кѣгюрчюн терекледен ѡргерек учду. Ол юйню башына кѡонду. Сора энишге кѡарап тохтады.

▲ *Сѣзню тамырында ахыр кесеги базыкѡ ачыкѡ тауушлу болса, анга кѡошулгѡан жалгѡау да базыкѡ ачыкѡлы болады: кзарлы, тала-чыкѡ, бичакѡ-ла.*

Тамыр сёзню ахыр бёлюмю *на-
зик ачыкз тауушлу болса,*
кёшулгъан жалгъау да *назик*
*ачыкзлы болады: иги-лик, ти-
ри-лик.*

бичакъ

187. Бу тубюнде суратха къарагъыз. Соруулагъа толу жууап беригиз. Сорууладан сора берилген керекли сёзлени хайырланыгъыз.

1. Совет Аскер къачан къуралгъанды?
2. Сизде Совет Аскерни кюнюне къалай тубейдиле?
3. Бизни Аскер-Тенгиз Флотубуз къалайды?
4. Совет Аскерни къалай сауутлары барды?
5. Совет Аскерни Къоруулау Кючлери деп нек айтабыз?
6. Сизни аталарыгъыз, къарындашларыгъыз аскерде къуллукъ этгенмидиле?

Сёзле: 23-чю февраль, кьууанчлы, жарыкъ, деменгили, самолётлары, танклары, ракеталары, кемелери, душманладан кьоруулайды, мамыр жашауубузну.

23-чю Февраль Совет Аскерни Кюнюдю. Жашасын хорланмазлыкь Совет Аскер!

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Тамыр деп сёзню кьаллай кесегине айтабыз?
2. Сонгурала айтымда кьалай жазыладыла?
3. Сёзню тамырын кьалай табабыз?
4. Ачыкъ тауушла сёзню тамырында кьалай жазыладыла?
5. Къысыкъ тауушла сёзню тамырында кьалай жазыладыла?

III. Айтым.

23. Айтымланы бир бирлеринден айыра билиу.

188. Жазыгъыз. Хар айтымны магъана жаны бла айырып кёрюгюз.

Къыш.

Къар жауду,
Жер агъарды.

Сууукъ келди,
Суула бузладыла.

189. Айтымлада точкаланы орунларына керекли сёзлени сала жазыгъыз. Айтымны биринчи сёзю къаллай харф бла жазылгъанын эсlegungиз.

Хусейге атасы сумка Хусей сумканы Школгъа Хусей окъугъан школ Ол классха Классда столла, суратла Хусей школда окъуп... .

Керекли сёзле: *алды, такъды, уллуду, барды, кирди, бардыла, турады.*

190. Сёзлени эм айтымланы жазыгъыз.

Сёзле: Мурат, Фатимат, окъуйду, тигеди.

Айтым: Мурат окъуйду. Фатимат тигеди.

1. Биринчи айтымда кимни юсюнден айтылады?

2. Муратны юсюнден не айтылады?

3. Экинчи айтымда кимни юсюнден айтылады?

4. Фатиматны юсюнден не айтылады?

Эсигизге тюшюрююз.

*Тауушладан не затла къураладыла?
Сёз бёлумледен а не затла къураладыла?*

▲ **Айтым бир не да бир талай сёз-
ден къуралады.**

191. Окъугъуз. Хар айтымда ненча сёз болгъанын айтыгъыз.

Къыш. Хауа сууукъ-
ду. Къар жабалакъ ча-
пыракъла киби к тюше-
ди. Сабийле бек къуу-
анчлыдыла. Ала тамбла
чанала бла учарыкъды-
ла.

■ Хар тизгиндеги сёзлени башха-башха окъугъуз.
Жалан да айтымланы жазыгъыз.

Кече узуну жел урду.

Саулай орамны башындан.

Эрттенликде адамла орамгъа чыкъдыла.

Бутакъла сынып, терекле.

Хар ким ишине кетди.

Бир-бир тизгиндеги сёзле айтымла нек
тойюлдюле? Айтымланы бир бирден къалай
айырыргъа боллукъду?

▲ **Айтымда биринчи сёз уллу харф
бла жазылады.**

**Айтымны ахырында точка (.)
салынады.**

*Айтымда кимни, нени юсюнден
айтылганын билиу.*

192. Хапарчыкны окъугъуз. Кимлени юсюнден айтылганын ангылагъыз. Бир бирге соруула соругъуз.

Ленинни анасы.

Владимир Ильич Ленинни анасы Мария Александровна Ульянованы усталыгъы устаз эди. Ол юч жаш бла юч къыз ёсдюргенди. Аны сабийлери халкъгъа жарагъан, аламат адамла болгандыла. Володя Ульянов юйюрге ортанчы эди. Ол пролетар революцияны байрагъын бийикге кётюргенди. Россияда Уллу Октябрь революциягъа башчылыкъ этгенди.

Мария Александровна сабийлерин гитчеликден тюз жолгъа салып, таза ниетли болургъа юйретгенди. Аны ючюн Ленинни ёсдюрген анагъа махтау, ыспас этебиз.

193. Суратха къарагъыз. Анда кимлени, не затланы кёресиз? Сабийлеге атла атагъыз. Ала не этедиле?

Къызчыкъ не этеди? Къызчыкъ китап окъуйду.

Биринчи айтымда соруу сѣз къайсыды?

Экинчи айтымда не этеди? деген соруугъа къайсы сѣз жууап этеди?

Соруу сѣзле бла алагъа жууап болгъан сѣзлени айтыгъыз.

194. Окъу.

Хусей сурат ишлейди.

Харун къагъыт жазады.

Бу айтымладан жалан да не ишлейди? деген соруулагъа жууап болгъан сѣзлени жазыгъыз.

Не этеди? деген соруугъа жууап болгъан сѣзле нени билдиредиле?

195. Айтымланы окъугъуз.

Дарийна жатхан жеринден турду да, терк окъуна бетин-къолун жууду, кийинди, ашады, школга кетди. Ол иги окъуйду. Хар заманда кесинден гитчелеге болушады.

■ **Зульфия не этеди?** деген соруугъа жууап этген ючюшер айтым къурап жазыгъыз.

Зульфия эрттенликде турады,

Ол школда окъуйду,

Келгенден сора анасына болушады, ...

Не этеди? деген соруугъа жууап болгъан сёзлени тюплерин ызлагъыз. Ала нени билдиредиле?

196. Суратлагъа къарап, баппушну не этгенини юсюнден юч айтым къурап, тефтерлеригизге жазыгъыз.

Къайсы соруугъа жууап этген сёз къайтарылады?

Къайсы соруугъа жууап этген сёз къайтарылмайды?

Не этеди? деген соруугъа жууап этген сёзле къайсыладыла?

197. Ишни этилгенин билдирген сёзлени окъугъуз. Хар бирине нени юсюнден айтылгъанын билдирген сёзлени сорууларын салыгъыз.

Жазды, жазады, жазарыкъды	къакъды, къагъады, къагъарыкъды
юрдю, юреди, юрлюкдю	сепди, себер, себерикди

Тюпдеги соруулагъа жууап болгъан сёзлени табып, жазыгъыз.

Не этди? — ...

Не этеди? — ...

Не этерикди? — ...

198. Айтымланы эшитдирип окъугъуз. Ауаз къайсы сёзде энишге тюшгенин айтыгъыз.

Былайда ненча айтым барды?

Хар айтымда кимни юсюнден айтылады?

Хар айтымда ненча сёз барды?

Хамит школгъа бюгюн барды. Хамит школгъа барады. Хамит барды.

▲ **Затланы не этгенлерин кёргюзтген сёзле не этди? не этеди? дегенча соруулагъа жууап этедиле.**

24. Айтымны баш членлери.

Айтымны баш членлери дегенибиз неди,

ала къаллай соруулагъа жууап этедиле?

Эсигизге тюшюрюгюз.

1. **Ким?** деген соруугъа къаллай сёзле жууап этедиле?

2. **Не?** деген соруугъа къаллай сёзле жууап этедиле?

3. Бу эки айтымны окъугъуз да, алада адамны аты бла затны атын табыгъыз.

Фатимат окъуйду. Къонгуроу зынгырдайды.

Ким окъуйду? — Фатимат.

Фатимат не этеди? — Окъуйду.

Не зынгырдайды? — Къонгуроу.

Къонгуроу не этеди? — Зынгырдайды.

▲ **Айтымны эки баш члени болады: башчы бла хапарчы.**

Айтымда ким? не? деген соруулары бирине жууап этген сёзге башчы дейдиле.

Айтымда башчы не этгенин билдирген сёзге хапарчы дейдиле.

199. Юлгюде кёргенигизча эки айтым жазыгъыз. Алада башчыны бла хапарчыны табыгъыз. Башчыны тюбюн бир, хапарчыны тюбюн эки кере ызлагъыз.

Юлгю: Фатимат окъуйду.

200. Айтымланы окъугъуз. Тефтерлеригизге жазы-

гъыз. Башчыны бла хапарчыны табыгъыз.

1. Булут кӛрюндю. 2. Жауун жауду. Мотор гюрюлдеди. 3. Самолёт учады. 4. Устаз келликди. 5. Ат кишнеди. 6. Зарият жырлады.

1. Баш членлени тюплерин ызлагъыз.

2. 2-чи, 3-чю, 5-чи айтымлада башчыны бла хапарчыны бир бирлери бла байламлылыкъларын сорууланы болушлугъу бла ангылатыгъыз.

Юлгю: *Не кӛрюндю? — Булут.*
Булут не этди? — Кӛрюндю.

хауа

жауун

201. Точкаланы орунларына баш членлени сала, айтымланы жазыгъыз. Баш членлени тюплерин ызлагъыз.

1. ... сюрюлдю. 2. Ийнек 3. Булбул 4. Даниял 5. Атам 6. ... макъырды. 7. ... жыйылгъанды.

Керекли сӛзле: ёкюреди, сабан, тепседи, жырлайды, келди, тирлик, къой.

202. Айтымлада баш членлени сорууланы болушлугъу бла табыгъыз. Аланы, юлгюде кӛргюзтюлгенича, тефтерлеригизге жазыгъыз.

1. Керим Москвада жашайды. 2. Къа-

рындашым аскерден келди. 3. Мен Артек-де солурукъма. 4. Кюн къызарып батды. 5. Ёзенни туман басды.

Юлгю: *Ким жашайды? — Керим.*
Керим не этеди? — Жашайды.

203. Айтымланы окъугъуз эм жазыгъыз. Баш членлени тюплерин ызлагъыз.

Жамиля школга . Къызчыкъ юй тюпню
барады. сыйпайды.

204. Айтымланы жазыгъыз. Баш членлени тюплерин ызлагъыз.

Пионер дерсен къалмайды. Пионер аман иш этмейди. Ол дерсин билмеген тенглерине болушады. Пионер ётюрюк айтмайды.

205. Берилген сёзлени хапарчыла этип, айтымла къурагъыз. Жазардан алгъа кёден соруула соруп кёрюгюз.

Жазады, жазгъанды, жазарыкъды, кё-
реди, кёрлюкдю, кёрюнюрюкдю, айтады,
айтханды, айтырыкъды.

206. Тюдде берилген айтымланы жазыгъыз, тыйгъыч
белгилени салыгъыз.

Ибрахим алчы къойчуду Сен къайсы
жыл туугъанса Жаш тёллюбюз алгъыш-
лыкъ болсун Ашы болмагъандан башы
болмагъан аманды Жашасын мамырлыкъ
Сизни классда ненча сабий барды

207. Эки сёзден къуралгъан экишер айтым, юч сёзден
къуралгъан да ючюшер айтым къурап жазы-
гъыз. Айтымлада башчыны табып, тюбюн ызла-
гъыз.

208. Берилген хапарчыла бла айтымла къурагъыз.
Хапарчыланы тюплерин эки ызлыкъ бла ызла-
гъыз.

Чыкъдыла, ётдюле, бередила, этгенди,
сорлукъду, орнатды.

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Айтым деп неге айтабыз?
2. Айтымны биринчи сёзю къаллай харф бла
башланады?
3. Айтымны ахырында тыйгъыч белгини къалай
салабыз?
4. Айтымда интонация къалай сакъланады?
5. Айтымда не этилгенин кёргюзтген сёз -
лени къалай билебиз?

25. Айтымда сөзлени байланыулары.

Сабий жукълайды.

Ай жарытады.

1. Ким жукълайды? — Сабий.

1. Не жарытады? — Ай.

2. Сабий не этеди? — Жукълайды.

2. Ай не этеди? — Жарытады.

209. Айтымланы окъугъуз. Белгиленген сөзле къаллай соруулагъа жууап этгенлерин айтыгъыз, скобканы ичинде ким? не да не? деген сорууланы салыгъыз.

Юлгю (Ким?) *Мурадин окъуйду.*

Мурадин окъуйду. Фатимат жазады. Чалгъычыла чаладыла. Къонгуроу зыпгырдайды. Кюн жылтырайды.

210. Айтымланы окъугъуз. Не этеди? не этгендиле? деген соруулагъа белгиленген сөзледен къайсылары жууап бергенлерин айтыгъыз. Жаза туруп, белгиленген сөзню аллында, скобканы ичинде керекли сорууну салыгъыз (не этеди? не этдиле?)

Юлгю: *Окзуучула (не этдиле?) жазадыла.*

1. Окъуучула жазадыла.
2. Ат чабады.
3. Къойла отлайдыла.
4. Жел урады.

211. Айтымланы окъугъуз. Тюбюнде берилген юлгю-
леге кёре айырыгъыз.

Сабийле агъачха барадыла. Устаз са-
бийлени окъутады. Колхозчула ариу клуб
ишлейдиле. Заводда станокла этедиле.

Бузоула ёзенде жатадыла. Сууукъ жел
урады.

Юлгю: *Сабийле агъачха барадыла.*

Бу айтымда сабийлени юсюнден айты-
лады.

1. *Кимле барадыла?—Сабийле.*
2. *Сабийле не этедиле? — Барадыла.*
3. *Кзайры барадыла? — Агъачха.*

Колхозчула ариу клуб ишлейдиле.

Бу айтымда колхозчуланы юсюнден айты-
лады.

1. *Кимле ишлейдиле?—Колхозчула.*
2. *Колхозчула не этедиле? — Ишлей-
диле.*
3. *Не ишлейдиле? — Клуб.*
4. *Кзаллай клуб ишлейдиле? — Ариу.*

▲ Айтымда сёзле *магзана* жаны
бла бир бирлерине байланып ке-
ледиле.

Айтымда сёзлени бир бирлерине
байланыулары *соруулары* бо-
лушлугзу бла билинеди.

212. Точкаланы орунларына керекли сёзлени сала,
айтымланы жазыгъыз.

Мен... . Сен... . Ол... . Биз... . Сиз... .
Ала...

Керекли сёзле: *окзуйбуз, окзуйду,*
окзуйсуз, окзуйдула, окзуйма, окзуйса.

213. Айтымлада белгиленген сёзлени соруулагъа
кёре толу жазыгъыз.

Юлгю: *Автомобилни (нени?) чар-
хы резинденди.*

мияла

Автомобил... (нени?)
чархы резинденди. Клас-
ны эшиг... (неси?) ачыкъ-
ды. Устаз терезе... (нени?)
мияласын салды. Хали-
мат... (кимни?) китабы жа-
нгыды. Жашчыкъ бузоу...
(неге?) суу ичирди. Ча-

байрам

бакъ суу... (неде?) жашайды. Къагъытны агъач... (неден?) этедиле. Устаз китап... (неле?) берди.

214. Айтымланы толу жазыгъыз. Белгиленген сёзлени соруулагъа кёре тюрлендиригиз. Скобкалада сорууланы жазмагъыз.

Халимат училище... (къайда?) окъуйду. Мен къурулуш техникум... (къайры?) барлыкъма. Къарындашым темир жол институт... (нени?) бошагъанды. Ол тутушур... (неге?) устады. Бокс... (неден?) да чемпионду.

215. Точкаланы орунларына керекли харфланы сала, айтымланы тефтерлеригизге жазыгъыз. Ала къаллай тауушладыла?

Асх...т Ташлы талагъа кетди. Омар т...муруону жарды. Анга н...гери да бол...шду. Ол сейир т...йюлдю. Ала ...ринчеклик этмейдиле. Биз нёгерлер...бизге а...усуз болушургъа кер...кбиз.

216. Окъугъуз эм ненча айтым болгъанын айтыгъыз. Керекли жерде точка салыгъыз. Точкаладан сора уллу харф бла башлап жазыгъыз.

Назирге атасы китап берди китапны ариу суратлары барды Назир китапны окъуйду китап билим береди китапны сюе билигиз

217. Айтымланы окъугъуз. Хар бирин окъугъан сайын жууабын жаза барыгъыз. Соруучу сёзлени табыгъыз.

Къайда жашайса? Сени бек суюген ишинг неди? Ким бла шуёхлукъ жюрюте-се? Сен окъугъан жомакълардан къайсын бек жаратаса? Сизни класс библиотекагъыз бармыды? Къаллай назмула билесе? Дерслеринги не кезиуде этиучюсе? Спорт бла кюрешемисе?

★ Соруулагъа жууап этигиз.

1. Айтымланы бир бирлеринден къалай айырадыла?
2. Айтымда кимни, нени юсюнден айтылгъанын къалай биледиле?
3. Айтымны баш членлери деп нелеге айтадыла?
4. Айтымны баш членлерин къалай биледиле?
5. Айтымда сёзлени бир бирлери бла байланыуларын нени болушлугъу бла биледиле?
6. Айтым неден къуралады?

IV. Айтым къурау.

26. Айтымланы къуралыулары.

218. Суратлагъа къарагъыз. Сабийле не эте тургъанларын айтыгъыз.

Адамла бир бирлерине тубегенде, телефон бла, радио бла да сёлешген этедиле. Къагъыт жазсала, газет, журнал, китап окъугъанда да сёлени хайырландыла.

▲ Адамланы соруулары, жууаплары, окъугъанлары—ала барысы да айтымладыла. Хар сёлешген, жазгъан адам айтым кзурайды.

219. Суратха къарап, хапар кзурагъыз. Хапарны былай башлагъыз:

Къыш келди. Къар жауду. ...

27. Айтымны интонациясына кёре тыйгъыч белгиле салыу.

Точканы (.) жюрютюлюю.

220. Окъугъуз. Айтымны биринчи сёзюн уллу харф бла жазып башлагъыз. Ахырында точка салыгъыз.

Жай ингир жылыды чыпчыкъла тауушсуз болдула жаныуарла тынчайдыла юй къанатлыла жукълайдыла адамла ариу хауада суйюп айланадыла.

221. Точкаланы орунларына керекли сёзлени сала, айтымла къурап жазыгъыз. Не этди? не этди ле? деген соруулагъа жууап этген сёзлени тюплерин ызлагъыз. Айтымланы ауазыгъызны кётюрмей окъугъуз.

Алма Кертме терекле... . Кюн
Жулдузла Пионерле колхозгъа

Керекли сёзле: *батды, кёрюндюле, болушдула, чакъды, чакъдыла.*

222 1. Суратлагъа къарап, айтымла къурагъыз.

2. Къурагъан айтымларыгъызда сорууланы болушлукълары бла башчыны бла хапарчыны табыгъыз.

чабышыу

чарииш

▲ **Айтымны ахырында точка (.) салынады.**

223. Хапарчыкъда айтымланы ауазыгъызны кётюрмей окъугъуз. Точкала нек салынганларын айтыгъыз.

Саулукъну сакъла.

Ариу хауа саулукъгъа игиди. Ариу хауада аслам бол. Ашардан алгъа къолларынгы жуу. Эрттенликде бетинги, къолунгу сапын бла жууа тур. Тишлеринги щётка бла тазала.

Кётюрючю белгини жюрютюлюю.

224. Айтымланы жазыгъыз. Ахырларында кьаллай белги барды?

Къорасынла къоркъакъла, эринчекле!
Хайдагъыз, ишни бирден къолгъа ала-
йыкъ! Аланла, келигиз чабышайыкъ! Жаш-
ла, иги окъургъа къадалайыкъ!

225. Окъугъуз. Тыйгъыч белгилени алай нек салын-
нганларын айтыгъыз.

Уруш болмасын.

Бизге уруш керек туйюлдю. Урушну суйгенле жокъ болсунла! Биз зауукълу жашауну суюбиз. Мамырлыкъ суйген халкъла жашасынла! Жашасын мамырлыкъны байрагъы!

Ауаз кётюрюлюп айтылгъан айтымны ахырында кётюрюучю (!) белги салынады.

226. Бу айтымланы окъугъуз, ахырларында тыйгъыч белгилерин салыгъыз.

1. Совет Аскер мамырлыкъны сакъ-лайды
2. Жашла, ишигиз къалай барады
3. Ынна, кюнюгюз ахшы болсун

мамырлыкъ

Соруучу белгини жюриютюлюю.

227. Соруула бла жууапланы кезиу окъугъуз. Таууш соруучу айтымланы къайсы сёзюнде бек кё-
тюрюлгенин эсlegung.

Соруула:

1. *Напийге кзалам бердингми?*
2. *Осман келдими?*
3. *Сен пионерми-се?*
4. *Сени атангы аты неди?*
5. *Ол олтургъан къайсыды?*
6. *Санга ненча жыл болгъанды?*

Жууапла:

1. Напийге кзалам бергенме.
2. Осман келгенди.
3. Мен пионерме.
4. Мени атамы аты Муратды.
5. Ол олтургъан Зайнафды.
6. Манга он жыл болгъанды.

228. Окъугъуз. Айтымланы ахырларында керекли тыйгъыч белгилени салыгъыз.

— Сен ненчанчы классда окъуйса

— Экинчи классда окъуйма

— Сен кзалай окъуйса

— Мен «бешлеге» окъуйма

**Соруу магъанасы болгъан ай-
тымны ахырында соруу белги
(?) салынады.**

229. Айтымланы хар бирини ахырында соруучу белги салырча этип бир кере, кётюрюучю белги салырча этип да бир кере жазыгъыз.

Самолёт учуп келди. Пионерге кирдим.
Ол келген адамды. Алий жазады. Ырхы
къопду. Шарифа школну бошады. Ит къа-
бар. Иги китапды. Сууукъ кюн эди.

230. Биригиз сорууланы, экинчигиз жууапланы окъу-
гъуз.

— Не затды бу, кече, кюн
да ишленген?

— Кёп этажлы уллу юйдю
сюелген.

— Бу уа неди?

— Былайда уа уллу завод
ишленирикди. Ол хар жыл-
дан машинала берликди.

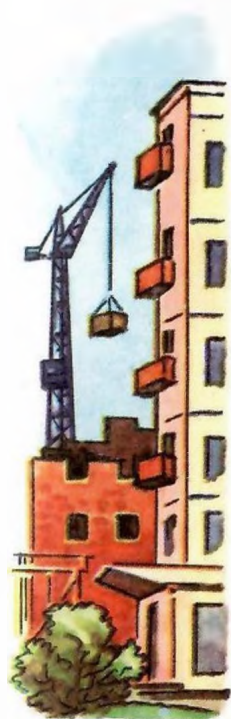
■ Анкетагъа жууапла этигиз.

Анкета.

1. Сени тукъумунг неди? . . .

.

2. Сен кимни жашыса?

3. Сени атың неди?
4. Санга ненча жыл болгъанды?
5. Ненчанчы классда окъуйса? .

231. Назму тизгинлени окъугъуз. Хар айтымда ненчашар сёз болгъанын айтыгъыз.

Анам.

Анам, сен — мени жаным,
 Анам, мени жомагъым,
 Жырым, къанатым да сенсе,
 Бек керти антым да сенсе!
 Хар ким да билип къалсын:
 Жолда, юйде да болсун, —
 «Анам» — десем, тилим — татлы,
 Тилим — татлы, кюнюм — татлы!

Мокъаланы Мухаммат.

8-чи Март—тиширыулары байрамыды.

- Юлгюде кёргюзткюлгенича, анангы алгъышлап, къагъыт жаз.

Багъалы анам!

Сени 8-чи Март байрам кюн бла алгъышлайма. Санга саулукъ, эсенлик тилейме. Сени къууандырыр ючюн иги окъургъа сёз береме.

Жашыңг Ачез.

Жашчыкъ бла кызычыкъ тиширыуланы байрамларына кылай хазырланганларыны юсюнден, суратлагъа кырап, айтымла кыурагъыз.

▲ **Бир тамамланган оюмну билдирген бир не да бир ненча сёзге айтым дейдиле.**

232. Берилген айтымланы ахырларында салынган белгилерине кёре окъугъуз.

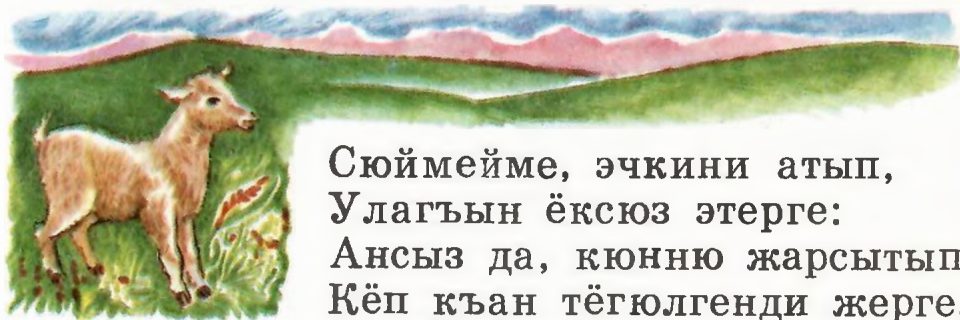
1. Биз мамыр жашау излейбиз. 2. Сен парадха барлыкъмыса? 3. Жашасын 1-чи Май байрамы!

▲ **Тауушладан сёз бёлюмле, сёз бёлюмледен сёзле, сёзледен айтымла, айтымладан сёлешим кыуралады.**

V. Жылны ичинде окъулгъанны бегитиу.

Харфны бла тауушну бир бирден не башхалыкълары барды? Харфла ненчадыла? Тауушла ненчадыла?

233. Бу назму кесекни жазыгъыз. Базыкъ ачыкъланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Суймейме, эчкини атып,
Улагъын ёксюз этерге:
Ансыз да, кюнню жарсытып,
Кёп къан тёгюлгенди жерге.

234. Кесигиз тёртюшер айтым къурагъыз. Ол айтымлада ачыкъ тауушланы белгилеген харфла ненчадыла? Къысыкъ тауушланы белгилеген харфла да ненчадыла?
235. Айтымланы жазыгъыз. Сёздеде ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Бизни заводха элтдиле. Адамла демонстрациягъа бардыла. Сюлемен телеграмма келтирди. Сафарны атасы токарды. Спектаклге билетле алдыкъ. Классда В. И. Ленинни сураты барды.

236. Айтымланы жазыгъыз. Тунакы къысыкъланы тюплерин бир, зынгырдауукъланы эки ызлыкълары бла ызлагъыз.

Жайгъы танг эртте атады. Орамда, оюнда да кесинги тап жюрют. Ай жарыкъ болгъанлыкъгъа, кече сууукъ эди. Топ оюндан эришиуле болдула. Бизни школ биринчи жерни алды.

ОЮН

237. У харфы болгъан сёзлени жазыгъыз. Ол сёзлени сёз бёлюмлеге бёлюгюз. У харфны юсюнден билген затларыгъызны эсигизге тюшюрюгюз.

Кирдинг эсе юйюме,
Ауузланмайын кетме,
Туз бла гыржын салсам,
Тилейме, айып этме.

Биз жюрютген ашлада
Жокъду андан сыйлы аш,
Акъылман адамла да
Ургъандыла анга баш.

Кзулийланы Хажимуса.

АУУЗЛАН

238. Жазыгъыз. Белгиленген сёзде ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Баллиле бишдиле. Ала төгерекде отча къызарадыла. Баллилени биз четенлеге жыябыз. Жаз кесини кючюн, ариу-

лугъун кѣргюзтеди. Къызыу
кюнледе сууда жууунган
къалай игиди! Жазны биз бек
сюебиз.

239. Ы белгиси болгъан юч сѣз табып, айтымла къура-
гъыз.

240. Сѣзлени сѣз бѣлюмлеге кѣре окъугъуз. Хар сѣзню
окъуй туруп, сиз къайсы бѣлюмню кючлюрек
айтасыз?

Мах-мут

бу-зоу-чу-ла

че-лек

те-мир-чи-ле

къа-мы-жакъ

ыс-та-уат-ла.

241. Сѣзлени бѣлюмлерин сызчыкъла бла бѣлюп жа-
зыгъыз.

Рамазан, ана, Исмайыл, Къанамат, Ма-
зан, Идрис, Шахидат, Фаризат, Балдан,
Иса.

242. Араларында тиреле болгъан сѣзлени экисин
да кезиу-кезиу окъугъуз. Ол сѣздеде х таууш
къалай айтылгъанын ангылатыгъыз.

Къочхар — хайнух. Ахча — колхоз. Мух-
тар — Ибрахим. Харун — ъхтем. Хасан —
хомух. Мѣхел — махтау.

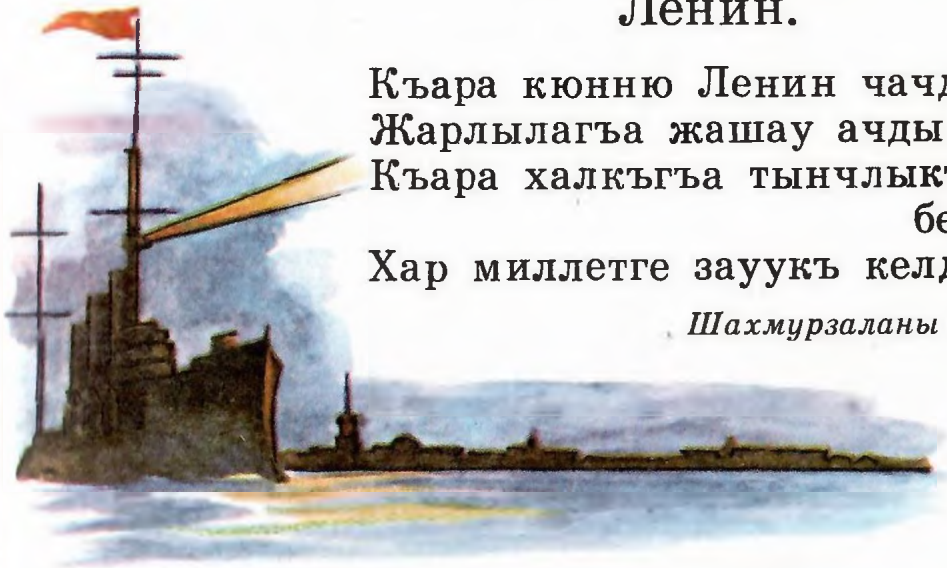
ъхтем

243. Назмучукъну сѣзлерини бѣлюмлерин айырып
жазыгъыз. Басымлы бѣлюмлени тюплерин ызла-
гъыз.

Ленин.

Къара кюнню Ленин чачды.
Жарлылагъа жашау ачды.
Къара халкъгъа тынчлыкъ
берди.
Хар миллетге зауукъ келди.

Шахмурзаланы Саид.

244. Сёзлени жазыгъыз. Басымы болгъан бёлюмлени
тюплерин ызлагъыз.

Тур-ма, бы-хы, хо-бус-
та, къу-до-ру, хар-быз, чю-
гюн-дюр, черт-леу-юк, бал-
дыр-гъан, зы-ка, мурк-ку.

245. Назмучукъда ненча бир бёлюмлю, ненча эки
бёлюмлю сёз болгъанын табып айтыгъыз. Назму-
чукъну жазыгъыз.

Къызыл Байракъ къолубузда —
Алдан алгъа барабыз,
Ишибиз — онг, жолубуз — тюз,
Жарыкъ жашау салабыз.

246. Хапарчыкъны окъугъуз. Белгиленнген сёздеде
басымны табыгъыз.

Жашасын 1-чи Май!

Байрамда.

Биринчи майда парадха бардыкъ. Ариу кюн тийип эди. Биз ойнадыкъ, жырладыкъ, тепседик. Ачез трибунагъа чыгып назму окъуду. Аны ёшюнюнде кызыл жулдузчукъ жылтырай эди. Параддан юйге кыуанып кыайтдыкъ. Энди 9-чу Май — Уллу Хорламны кюнюне хазырланьрыкъбыз.

247. Точкалары орунларына керекли сёзлени кыоша,
айтымланы тефтерлеригизге жазыгъыз.

Мени эгешчигим.

Мени эгешчигим экинчи ... окъуйду.

Ол алаMAT иги Аны китабыны ... кёп-
дюле. Мен алагъа суююп Асият юде
да ... турмайды. Асият да мен да школ-
гъа ... барабыз. Биз сумкабызгъа артыкъ ...
салмайбыз. Артыкъ зат ... этеди. Биз аны
билебиз.

Керекли сёзле: *окзуйду классда, су-
ратлары, бош, кзарайма, затны, бирге,
чырмау.*

248. Айтымланы окзугъуз. Кимле? неле? деген
соруулагъа жууап этген сёзлени тюплерин ызлай
жазыгъыз.

Битеу адамла мамырлыкъ ючюн кюре-
шедиле. Малла жайлыкълада терк семир-
диле. Комсомолчула пионерлеге бек болу-
шадыла. Жашла изеуге кетдиле. Ушкок
тауушдан къаяла зангырдадыла. Терекле-
ден кёгетле акъдыла. Жаз башында къа-
рылгъачла келдиле.

космос

249. Хапарчыкъны окзугъуз. Ким? не? нелляй?
не этедиле? деген соруулагъа жууап этген
сёзлени табыгъыз. Белгиленген сёзлени бёлюм-
леге бёле жазыгъыз.

Бизни колхоз.

Бизни эл ариу элди. Элибизде бийик

этажлы юй, сабий сад ишленеди. **Китап** тюкен, хамам, аптека барды. Тюкеннге **жа**нгы китапла келип **турадыла**.

Колхозубуз байды. Фермалада къумалы малла кёпдюле. Колхозчула жыл сайын бай **тирлик** ёсдюредиле. Аны къыралгъа **сатадыла**. Колхозчула элибизни андан да **ариу** этип, колхозубузну бютюн да байыкъдырыр ючюн **жигер ишлейдиле**. Бизни колхозну председатели **огъурлу** адамды. Ол Социалист Урунууну **Жигитиди**.

250. Айтымланы окъугъуз. Белгиленген сёзлени алларына кимде? неде? къайда? деген сорууланы жарашханын сала жазыгъыз.

Будайны **тирменде** тартадыла, ётмекни **заводда** этедиле. **Орта Азияда** тюелеге минедиле. Северде буулары **жегедиле**. Саният китапла алды. Ала **китап тапкалада**

турадыла. Артиш къяяда битеди. Къуш а уясын артиште этеди. Лимонда, апельсинде витамин кёпдю. Газетде алчыланы махтап жазадыла.

251. Айтымланы окъугъуз. Кимни? нени? не этгенин билдирген сёзлени табыгъыз.

Жабраилни анасы кийим эшген фабрикада ишлейди. Анда кёп тюрлю затла эшедиле. Кийимни бир адам эшмейди. Бири женгин, бири боюн, бири жагъасын эшеди. Аны эшер ючюн кёп адам къатышады. Биреу илгик этеди, биреу тьюме салады. Ала бары да станокда этиледиле.

252. Берилген сёзледен экишер, андан сора ючюшер сёзлю айтымла къурап, тефтерлеригизге жазыгъыз.

1. Учады, жюзеди, орады, секиреди.
2. Ёсдюрейик, алайыкъ, орайыкъ, этейик.

253. Нарт сёзлени бла айтымланы окъуп, затланы сыфатларын кёргюзтген сёзлени алларында скобкалада сорууланы сала жазыгъыз.

(...) Ахшы сёз — жол азыкъ. (...) Жалгъан сёз игиликге жолукъдурмаз. (...) Иги сёзге багъа жетмез (Мечиланы Кязим) Бизни къырал (...) мамыр къыралды. (...) Сары топуракъда тирлик иги битмейди. Чариш-

де (...) тор ажир озду. (...) Къара турма кючлю болады. (...) Ариу сезде — ауруу жокъ. (...) Ахшы тенг жолгъа салыр, (...) аман тенг жолдан чыгъарыр.

254. Хапарчыкъны окъугъуз. Энци атлары болгъан айтымланы тефтерлеригизге жазыгъыз.

Хаким бла Василь экиси эки шахарда жашайдыла. Ала бир школну бошагъандыла. Орусча да, малкъарча да иги селешедиле. Василь Хакимге Волгограддан къагъыт жазады. Хаким а — Тырныауздан. Ала солугъан заманларында Быллымгъа барыучудула. Аланы тенглери, Салих бла Нух, устазла болуп ишлейдиле. Василь лётчикди. Хаким а магъданчыды.

Бир бирде жаш заманларын эслерине тюшюркюп, Къыргъа, Къая башына, Гестентиге барып, чалгъы чаладыла. Изеуге къошуладыла.

аууз

255. Айтымлада тубеген энчи атланы былай бёлюп жазыгъыз:

1. Шахарланы атлары:
2. Эллени атлары:
3. Маллагъа аталгъан атла:
4. Итлеге аталгъан атла:

Горькийде, Астраханда, Одессада кеме-

ле тохтайдыла. Киев, Алма-Ата, Вильнюс
Союз Республикаланы ара шахарлары-
дыла.

Къарт Журтда, Уллу Къарачайда биз-
ни жууукъларыбыз жашайдыла. Ала Огъа-
ры Малкъаргъа, Бабугентге кёп кере ке-
ледиле.

Къараууз, Къонгур, Къашха жыл сай-
ын тёрт мингишер литр сют бередице.

Бойнакъ, Эгер не уа Къурта Чубур
болгъан ыстауатха жанлы келирге базын-
маз. Ала ыстауатны бек къаты сакълай-
дыла.

256. Айтымланы, точкаланы орунларына керекли
сонгураланы сала, жазыгъыз.

1. Сен айтханнга ..., мен терсме. 2. Се-
ни ... окъуучула дагъыда бардыла. 3. Са-
молёт къонмай ингирге ... учду. 4. Бизни
... бир келсенг а сен да. 5. Сен огъары ...
бар. 6. Сизни кёрген ... къууанып къала-
ма. 7. Мени ..., ол аман окъуучу туююл-
дю.

Керекли сонгурала: *кёре, кибик, де-
ри, таба, сюрен, сайын, сартын.*

257. Айтымлада сонгураланы алларына керекли сёз-
лени сала окъугъуз.

... чакълы мен да чабаллыкъма. Ахшы

... бла тубеше турургъа борчду. Жауун
... себепли, келалмадыла, дейме. ... къыл-
лы къалайыкъ. ... ючюн суугъа да секи-
рirme. ... амалтын жолумдан къалдым.

Керекли сёзле: *адамла, Керим, жау-
гъаны, сени, аны, тенгим.*

258. Түпде берилген сёзлени жазыгъыз. Зынгырдауукъ
къысыкъ тауушланы белгилеген харфланы түп-
лерин ызлагъыз.

Башчы, тартыш, кийим, кюкю, чабыу-
чу, ташлы, онглу, дертчи, къапчыкъ,
ортанчу, кичилик, зарлыкъ, отунчу, сю-
рюучю, сабанчы.

башлыкъ

башчы

259. Окъугъуз. Айтымланы ахырларында керекли
белгилени салыгъыз.

- Сен быйыл лагерге барамыса
- Мени Артекге жибередиле
- Артек къайдады
- Артек Къаратенгизни жагъасындады.

260. Назмуну окъугъуз. Анда ненча айтым барды?
Хар айтымны магъанасын ангылагъыз.

Батырлыкъ жютюд, къамача,
Къоркъакълыкъ — гумух салтача.
Батырлыкъ къорур журтунгу,
Къоркъакълыкъ кёмер отунгу.
Батырлыкъ — отлукъ ташчады,
Къоркъакълыкъ жёге агъашчады.
Адам болургъа итинебиз, —
Эркинликни андан сюебиз.

Мечиланы Кязим.

тыякъ

261. Точкаланы орунларына керекли сёзлени сала,
айтымланы жазыгъыз.

Ю л г ю: *Алий кийикчик тутду.*

Алий ... тутду. Наныкъ ариу ...
этеди. Сапыуну ... тону барды. Ми-
нги тау бек ... тауду. ... чалгъы ча-
лады. Жабышмакъ ... къаты бола-
ды. Жамычы ... этиледи. Бууну
... бутакъ-бутакъдыла.

Керекли сёзле: *жыйын, мюй-юзлери, тыякъ, жюнден, бийик, кийикчик, ийис, кёрпе.*

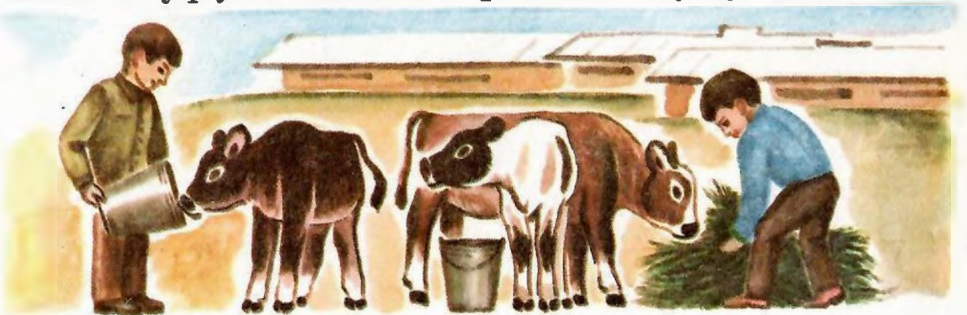
262. Магъаналарына кёре сёзлени бир бирлерине байлагъыз. Аланы къалай тюрленгенлерин сынагъыз.

Ю л г ю: *Марзият школгъа барды.*

... жаулугъу чилледенди (Айшат).
Бюгюн театрда ... кёрдюм (Салих).
Бюгюн ... тефтерлени бердим (Далхат).
Тюнене китабымы ... къойдум (Осман).
Бюгюн ... школ керекле алдым (Тюкен).

263. Берилген сёзлени хайырланып, хар биригиз кеси аллына ючюшер айтым къурап, тефтерлеригизге жазыгъыз. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызлагъыз.

Бал, кёгет, алгъа, иликич, узал, оймакъ, жалын, эрттен, отуз, чиммакъ, жашил, къоз, атлам, сапын, окъуу, солуу, бил, ишле, урун, кют, жарыкъ, саулукъ.

БАШЛАРЫ

I. Биринчи классда окъулгъанны къайтарыу	4
1. Айтым	4
Тауушла эм харфла	7
2. Таууш эм харф	7
3. Э, Е харфла	21
4. Ё харф	24
5. Ю харф	27
6. Я харф	30
7. У харф	33
8. Къысыкъ тауушла	37
9. Зынгырдауукъ эм тунакы къысыкъ тауушла	42
10. Зынгырдауукъ эм тунакы къысыкъъланы жазылыулары	46
11. В, Ф, Ц, Щ тунакы къысыкъ тауушла	49
12. Къысха у, й харфла эм ь белги	52
13. Басым	56
14. Малкъар тилни алфавити	61
II. Сёз	63
15. Ким? Кимле? Не? Неле? дегенча соруулагъа жууап этген сёзле	63
16. Не? Неле? деген соруулагъа жууап этген сёзле	66
17. Кимни не этгенин кёргюзтген сёзле	68
18. Затланы сыфатларын кёргюзтген сёзле	74
19. Энци атла	78
20. Сонгурала эм тамыр	82
21. Зынгырдауукъ эм тунакы къысыкъ тауушланы жазылыулары	85
22. Базыкъ эм назик ачыкъла	87
III. Айтым	90
23. Айтымланы бир бирлеринден айыра билиу	90
24. Айтымны баш членлери	96
25. Айтымда сёзлени байланыулары	101
IV. Айтым къурау	105
26. Айтымланы къуралыулары	105
27. Айтымны интонациясына кёре тыйгъыч белгиле салыу	107
V. Жылны ичинде окъулгъанны бегитиу	114

(Школну аты)

№№ п/п	Окъуучуну тукъум аты, аты	Окъуу жыл	Китапны сакъланнганы	
			Жылны башында	Жылны аягында
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

Учебное издание

Джулабов Узеир Алиевич

БАЛКАРСКИЙ ЯЗЫК

Учебник для 2-го класса

Редактор *А. Т. Додуева*

Художник *Г. Т. Мельник*

Художественный редактор *Х. Т. Борлаков*

Технический редактор *Л. А. Глупова*

Корректор *З. П. Ульбашева*

ИБ № 00002

Сдано в набор 7.08.90. Подписано к печати 06.02.91. Формат 70×90¹/₁₆.
Бумага офсетная № 1. Гарнитура школьная. Печать офсетная. Усл. п.
л. 9,36+форзац 0,29. Усл. кр.-бтт. 38,9. Уч.-изд. л. 6,39+форзац 0,33.
Тираж 1200. Заказ № 5634. Цена 45 к.

Издательство «Нарт»

Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года.

Госкомиздата КВССР

Нальчик, пр. Ленина, 33

45 кат.

